

ԱՆԱԿԻՏ

ՀԱՆՐԻՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒՆԵՍԱԿԱՆ

2. ՏԱՐԻ

1901 ՇԱՐՑ

ԹԻՒ 3

ԲԱՐԻՉ

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանման բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Լոյսը կիրպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ խօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիեզերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յուսանական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : ԵՍէ հոգին չմարգմաներ, չբուստարեր ինչ որ միւսը կ'ըսէ, այդ չհասկցուած մտին բնութիւնը չեղածի պէս պիտի ըլլար :

Ժ. ՄԻՇԼԷ

Ա Ն Ա Հ Ի Տ .

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ԵՐՁԱՆԻՆ

ԱՆԱՀԻՏ կը շարունակէ հրատարակուիլ միեւնոյն ուղղութեամբ եւ միեւնոյն ծրագրով :
ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԿՆԸ ԿԱՆԽԿ Է :
Այն բաժանորդները որ դեռ չեն վճարած իրենց բաժնեզինը, կը խնդրենք որ փութան
իրենց պարտքը հատուցանել :

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ՄԱՏՏԵՆԱԴԱՐԱՆ «ԱՆԱՀԻՏ» . — ԹԻՒ 3

ՕՍԱՐ ԽԱՔԵԱՄԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԸ

ԹԱՐԳ ՄԱՆԵՅ ԴԱՐՍԿԵՐԷՆ ԲԵԱԳՐԷՆ

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

Այս հատորը կը պարունակէ պարսիկ մեծ բանաստեղծին բոլոր քառաբառերուն թարգմանութիւնը եւ ընդարձակ ու հմտալից ուսումնասիրութիւն մը թարգմանչէն՝ Պայեամի կեանքին ու գործին վրայ : Կը բաղկանայ 120 մեծադիր ու ծաղկեզարդ երեսներէ :

Գինն է .

Վերժէ թղթի վրայ .	10	Ֆրանք
Քուչէ — — .	5	—
Հասարակ — — .	3	—

Պ. Գ. Փառնակ որոշած է իր այս հատորին վաճառման հասոյթին կէտը նուիրել Զէյթունի որքերուն համար բացուած հանգանակութեան եւ կէտը Պէշիկթաշիկանի գործերուն հրատարակութեան :

Գինն ուղղուից որ պէտք է դիմին «Ան-հրո»ի խմբագրութեան կամ մեր գործակա-տարներուն :

ԸՆԴՀՈՒՊ ԼՈՅՍ ԿԷ ՏԵՍՆԷ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ «ԱՆԱՀԻՏ»Ի . — ԹԻՒ 2

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿՔԱՇԼԵԱՆԻ ՃԱՌԵՐՆ ԵՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐԸ

ՄԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆԵՐՈՎ

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ե Յ

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

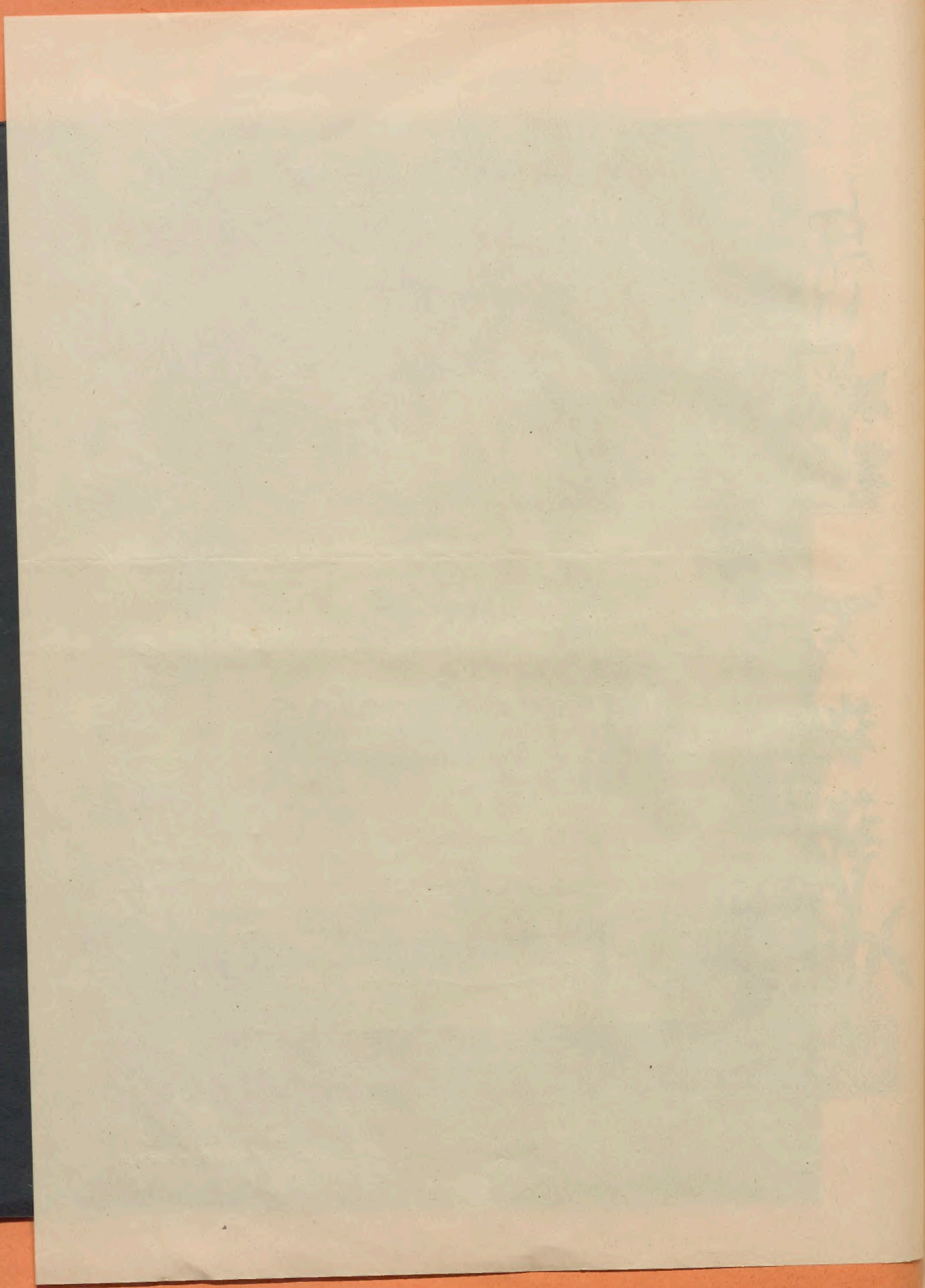
Այս հատորը պիտի պարունակէ, ինչպէս արդէն ծանուցած ենք, Մ. Պէշիկթաշիկանի բոլոր քերթուածներն ու ճառերը, բաղմաթիւ ծանօթագրութիւններով լուսարանուած . գրա-րար քերթուաներուն պիտի ընկերանան աշ-խարհաբար թարգմանութիւնները :

Յաջորդ հատորը, որ պիտի պարունակէ Պէշիկթաշիկանի կենսագրութիւնը, լոյս կը տեսնէ յոտաջիկայ աշնան :

Երկու հատորին մէկանց բաժանորդագրու-թիւնն է 5 ֆրանք . անոնք որ դեռ բաժանորդ չեն գրուած, թող փութան ուրիմն :

Dessin de CH. ATAMIAN
d'après le vieux style arménien

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԱԿԱՆ

Զ. ՏԱՐԻ

1904 ՄԱՐՏ

ՓԻԻ 3

ՀԱՅ ԱԶԳԻ ԾԱԳՈՒՍԸ

Բ

Աներկբայելի է թէ Հայաստան աշխարհի համար ամենէն նշանակալից, կարեւոր եւ բազմաբղիւն դէպքը՝ ամէն տեսակէտով՝ եղած է Ասորեստանի հետ ունեցած հպումը: Այդ է որ իր ուժգին զարկով հոն յառաջ բերած է ցրուած եւ զիրար չկողմացնող մանր մունր ուժերու համախմբում մը՝ ստեղծելով ինքնապաշտպանութեան համար հզօր ճիգեր, որոնց մէջէն երեւան եկած է հզօրագոյնը, կարողագոյնը—մեծարժէք յայտնութիւն, որու շնորհիւ կարելի եղած է այդ մանր տանուտէրութեանց մէջ մեծ կեդրոնի մը, մեծ պետութեան մը հաստատումը, որ չէր կրնար յամենալ ընդունելու: Ասորեստանի քաղաքակրթութեան սերմերը եւ անցնել զայն այդ հիւսիսային աշխարհի հողին վրայ: Անկէ առաջ՝ բնաւ հետք, բնաւ նշմարանք մեծ պետութեան մը Հայաստանի հողին վրայ. գէթ ոեւէ յիշատակարան չկայ, եւ զժուար է ենթադրել զոյուլթիւնը իրապէս մեծ պետութեան մը որ հարաւի քաղաքակիրթ եւ երկրակուլ պետութեանց հետ շտիպուէր բաղխիլ, եւ այսպէս ծանօթ դառնար պատմութեան:

Բարեբախտութիւն մըն է որ Հայաստան աշխարհի Ասորեստանի հետ ունեցած հպման մանրամասնութիւնները ունինք խիտ, առաւ

ել մանրապատում, շնորհիւ Ասորեստանցւոց արձանագիրներուն արտասովոր ճոխութեան՝ աշխարհագրական եւ ազգաբանական տեղեկութեանց մասին, որով թանկագին աղբիւր մը կ'ունենանք ժ. Դ դարէն մինչեւ է դարը (Ն. Ք.) մեր պատմութեան համար:

Սակայն այս արձանագիրներուն մէջ չենք հանդիպիր Հայաստան անունին որ Մեծն Տիգրանի օրով հոյակապ կերտուած մը եղաւ բազմաթիւ հին երկիրներու եւ թագաւորութիւններու, այլ մեր առջաջ կ'ելլեն՝ բնականաբար՝ յարափոփոխ սահմաններով զայն բաղկացնող երկիրներուն հնագոյն անունները՝ Ասորեստանցւոց լեզուին տարազով:

Այդ անուններն են. Նաիրի, Սուբարի (Մոփք), Մուսրի (Մզուր գաւառ) 1, Ալզի-էնձիտէ (Անձիտ), Միլիտ (Մալաթիա), Կուրխի (Կորճայք) 2, Դայեաէնի (Տայք), Ուրա. տի (Արարատ), Մաննա (Մանեանք), Կիրզան (Սիզան), Սուրուչկա (Գաւառ), Կու մմուխ (Կամախ կամ Կեմախ):

Այս անունները կը ճշգրտուին գտնուելով վառեան արձանագիրներուն մէջ, որոնցմէ մէկուն կը պարտինք թանկագին զիւտը այն անո նին որ յետոյ տարածուեցաւ ամբողջ աշխարհին ու ազգին վրայ, այն է Սասանաստանի (Հայաստան) Մեր ըրած այս նոյնացումը

1) Հօմմէլ Մուսրին կը զնէ մասամբ Արեւմտեան Հայաստանի մէջ՝ Մալաթիոյ հիւսիսային արեւելեան կողմերը:

2) Ս=ձ, ինչպէս Khenkiz եւ Ճինկիզ:

3) Տես Մենուասի արձանագիրը՝ Բալու, Սէյս Records of the Past, New Series էջ 165.

կրնայ արդարանալ մեծանուն ասորագէտ եւ Վանիեան ու Հատեան արձանագիրներու լուծող Բրոֆ. Սէյրի նորագոյն հետազոտութիւններով՝ որոնց համեմատ Սատեանց կամ Հատեանց լեզուին մէջ սեռային ամականի սովորական վերջադիր մասնիկն էր — նա, ինչպէս կ'երեւի Արծաւա երկրէն դրուած նամակներէն (Թէլ էլ-Ամառնայի նամակներուն մէջ գտնուած) որոնց մէջ Հատեանց թագաւորը կը կոչուի «Սարրուս Սատտանաս» եւ «Սատտինաս» յորջորջումով գոր Ասորեստանցիք կուսային Որոնդէս դետին շրջակաները գտնուող Հատեաններուն :

Թէ երկու անուան մէջ s կրնայ սկարանալով փոխուել յի յայտնի է «Սարպատական»էն որ ճիշդ նոյն կերպով փոխուած է «Սարպայական»ի : Անկարելի է որ այս վերջին ձեւը օրինակողի սխալ ըլլայ, քանի որ վեց անգամ կը ներկայանայ Բիւզանդի մէջ «ասպատակ տուեալ առնուին զամենայն Ասարպայական երկիրն» (Դ. ԻԵ), «եւ ինքն զնաց յԱսորպայական» (Դ. ՄԸ), «խաղայր զնայր ամենայն զօրօքն իւրովք հասանէր յաշխարհն Սարպայականի» (Ե. Դ.), «մինչեւ ի Գանձակ յԱսարպայական ի սահմանս Հայոց» (Ե. Դ.), «զնալ ի սահմանս Հայոց ի Գանձակէ կուսէ յԱսարպայական տանէ» (Ե. Ե.), «հարկանէր զտուն թագաւորին Հայոց որ յԱսարպայականին էր» (Ե. Ը.), «Պարսկական «Ասարպայան» ձեւն ալ զուգընթաց է նոյն փոփոխման :

Ծանօթ է նաեւ թէ հին ձեւն էր Ասարպատական՝ Մեծն Աղեքսանդրի ժամանակակից Ասարպատ հախարարին անունէն . եւ նոյն անունէն (Թէպէտ ոչ նոյն անձէն) ձեւացած հախարարութիւն մը եւս կայ մեր պատմութեան մէջ, Տրպատունիք :

Որովհետեւ Ասորեստանցւոց արձանագիրներուն մէջ յաճախ կը պատահինք Հատեանց որոնց մէկ հատուածը հնուց հաստատուած գտնուելով Միլիտ (Մալաթիա) երկրի մէջ, եւ Արեւելքէն անոր շարունակութիւնը եղող՝ եւ Արածանի ու Եփրատ գետերուն կազմած սկզբին պարունակած երկրին մէջ, ուր կը

գտնուին Խօզլու, Մէզրէ, Գեղրիկ, Խարբուրդ (ո՛չ Խարբերդ կամ Գարբերդ, ինչպէս այդ անունը յետոյ յարմարցուած է արդի հայ լեզուին համեմատ իմաստ մը տալու) եւ այլն, եւ որ յետոյ Հայաստան աշխարհի մաս կազմելով Մոփք Շահունեաց կոչումը ստացած է (տես Բիւզանդ Գ. ԹԲ.), եւ որովհետեւ այսպէս անմիջական յարաբերութիւն ունի Հատեանց այդ հատուածը եւ իրենց դրուած երկիրը՝ սահմանակից Վանեան-Սալդեան պետութեան, եւ Հայաստանի հնագոյն պատմութեան հետ, կ'արժէ Ասորեստանցւոց արձանագիրներուն հայթայթած տեղեկութիւնները դնելէ առաջ հոս շեղում մը ընելով զննել թէ ինչպուաններ ունինք վերոգրեալ Սատինաստաանին կապելու Հայաստան անուան հետ :

Դժուար է շընդունիլ թէ Արածանիի եւ Եփրատի ձեւացուցած այդ աղեղին երկիրը նախնապէս Սուբարի կամ Սուբարտի (Ասորեստանցւոց քեւեւագիրներուն մէջ) — Սուպան (Վանեան քեւեւագիրներուն մէջ) — Մոփք կոչումը կը կրէր զոր Հայք՝ այդ երկրին ընտանիները եւ բնիկները՝ անկորուստ պահեցին մինչեւ վերջը, մինչդեռ Ասորեստանցիք՝ ոչ նոյնպէս յարատեօրէն Տրպատ-Պելեսէր Ա. էն ետքը Ասորեստանի բալ միայն մէկ անգամ մը կը յիշէ զայն ընդհանուր կերպով ուրիշ երկիրներու հետ, եւ անկէ ետքը ոչ բնաւ : Այդ կողմերուն վրայ ընդարձակ տեղեկութիւն տուող առաջին արձանագիրը Ասորեստանցւոց Տրպատ-Պելեսէր Ա. ին է (իրը 1110 Ն. Ք.) որ կը յայտարարէ. «Հօր, նչկանող Սուբարի երկիրը նուաճեցի : Ալզի²⁾ Պուրուկկուզի երկիրները, որոնք ետ կեցեր էին տալ իրենց հարկն ու ընծան, իմ իշխանութեանս ծանր լուծը դրի իրենց վրայ, (ըսելով) ամէն տարի հարկ

2) Հայր Յովսէփ Սանտալճեան Ալզի կը նոյնացնէ Եկեղեացի հետ, առաջնորդուելով լսկ, 1. զ եւ զ. ց գրերուն պատահական նմանութիւնէն, մինչդեռ թէ՛ Ասորեստանցւոց եւ թէ՛ Վանեան արձանագիրներու տուած աշխարհագրական տեղեկութիւնները տարակոյսի տեղ չեն ձգեր թէ Ալզի մեր Անձիտ կամ Հանձիթ գաւառն է :

1 Տես էջ 144 Sayce, «The Hittites» երրորդ եւ ընդարձակուած տպագրութիւն 1903 :

ու ընծայ իմ Ասուր քաղաքս իմ առաջս թող
բերենս իմ քաջձեթեանս համեմատ , որովհետեւ
Ասուրի տէրը առեւած է իմ ձեռքս կրել անաստ-
ները նուաճող հզօր զէնքր, իր երկրին սահ-
մանները ընդարձակել, հրոճայեց , 4000 մարդ
կասկածյիլ) եւ Ռեթու մայր Ռանեանց գինն որնն
որոնք իրենց ուժովը արուեստ էին Վոլքարտի
քաղաքները , որոնք իմ Ասուր տէ իմ հպա-
տակած էին , լսեցին Սուրբարտի երկրին դէմ
արչաւանքս) իմ քաջութեանս փառքը գիրենք
ընկճեց , ճակատելէ խորհեցան , ոտքերս ին-
կան բռնեցին , իրենց ինչքերուն եւ 120
կառքերդէն (եւ ձիերուն) եւ կազմածներուն
հետ առի տարի պանոնք , իմ երկրիս մարդոց
համարին մէջ դրի գիրենք : »

Այս արձանագրին մէջ Սուրբարտէն անմիջա-
պէժ ետքը Անիից յիջուկը , եւ անոր Հատեան
գինու որներոս կողմէ գրաւուածը պայմանալի
կերպով կը գուզին թանան Սալդեան Մեծուն
թագաւորի (Թ զար Ն. Գ) Բաշուի արձանագրին
մէջ , ինչպէս նաեւ Արգիստիս Ա-ի ար անձ-
գրին մէջ Սուրբ Երկրին եւ Հատեանց միա-
սին կցուելուն հետ : Ասկէ կրնայ մակարերուի
թէ Սուրբարտի եւ Սուրան նոյն երկիրը այ-
սինքն Մոփք Ծածրքնուցը կը ներկայացնեն :

Ազադեիրարի Ա. (Իբր 1350 Ն. Գ) Ասորես-
տանի թագաւորին արձանագրին մէջ Սուրբարտի
Իբր «յաշնածաւալ» եւ հզօր երկիր մը ներկա-
յացուելը կը հաստատէ թէ Մոփք չէր կրնար ը-
լալ լոկ Մոփք Ծածրքնուցի նման փոքր աչ-
խներ մը այլ ինչպէս կ'երեւի Մոփք Ծածրքն-
ուցէն զատ «մեծ» Մոփքի գոյութենէն , նախ-
նապէս խիտ ընդարձակ երկիր մըն էր Արա-
ձանիի եւ Եփրատի կազմած աղեղէն դէպ ի Ա-
րեւելք մինչեւ Բատման Սուր տարածուող աւ-
րողջ Տիարպէթիւրի վերնագծունը որ յետին
ժամանակներու քաղաքական դէպքերու վե-
րաբերմամբ հետդհուէ ստորալսմանուելով
ճանչցուեցաւ Մոփք Ծածրքնուց , Անձիտ, Ան-
գեղտղուն, մեծ Մոփք գաւառներու անուաներով,
(տես Բիւզ. Դ, ԻԴ.) ու այս պաւանները կը յի-
շուին իրենց աշխարհագրական ճիշդ կարգով,
Շապուհին արեւմտեան կողմէ Հայաստան ար-
չաւանքը պատմուած առեւն . «զի ընդ Աղձնիս
եւ Մոփս մեծ, ընդ Անգեղտունն եւ ընդ գաւառն
Անձտայ ընդ Մոփս Ծածրքնուց , ընդ Մզուր

գաւառն եւ ընդ Դարանաղէ, ընդ Եկեղեաց . . .
ասպատակել հեղեալ ծաւալէր բազմութեամբ
Իբրեւ զճուրս բողոմս » :

Յատուի է գարձեալ թէ Անգեղտուն, Մոփքի
մէջ ատուկ գաւառի մը եւ յետոյ անոր նա-
խարարութիւնը գահը զ իխանի մը կարգ
անցնելը կը պարտի Անգղ ամուր բերդին ուր-
կէ պնուներ գաւառին : Անգղ, սեռակաւ անգեղ
բերդին տունը, այսինքն գաւառը, ճիշդ այն
կերպով որ ձեւացած է Աղձնիք գաւառին ա-
նունը իր լիջ գտնուած Արգն ամուր քաղա-
քէն Վեժ Մոփք բազմաթիւ բերդեր կը պա-
րունակէ , որոնց մեծ մասը անառիկ : Անգղ
բերդը անոնց ամենէն ամուրն եւ կարեւորն
էր, հոն կը գտնուէին Մեծն Տիգրանէ առաջ
հին Մոփայ թագաւորներուն եւ Մեծն Տիգ-
րանէ յետոյ գահակալող հին հայ թագաւոր-
ներու փերեզմանները եւ գանձերը : Անգեղտուն
յատ հնուց անբռնի ոստան հղած էր (Բիւ-
զանց Ե. ԺԲ.) Ասկէ զատ, Անգեղտուն գաւառը
ուստատի յապկացուած գաւառն մըն էր Կտես
Բիւզանդ Դ. ԻԴ. ԻԴ. Դ Մեծն Տիգրան՝ Պոմպէժ-
աի հպատակելէ ետքը : հայտնութեան զաշին-
քին պայմաններուն մէջ Մոփքը կորսնցնելու
ամենէն աւելի կը զժկամակէր :

Ոստի բռնեցիլ է թէ Մոփք է երկրին հը-
նագոյն անուէր, եւ Անգղ բերդին շրջակայ եր-
կիրը հնուց ստանալով կարեւորութիւն ամէն
տեսակէտով, զատ գաւառի մը վերածուած էր
Անգեղտուն անունով : Խորեհացիին նախասիւս
ստուգարանութիւնը Անգեղը անգեղեցիկ
զմեկայ դէմքով նահապետի, մը վերագրելու
որ եւ է արժէք չունի, բայց ընդհակառակն ա-
մենամեծ նշանակու թիւն ունի Տորք անունը
Անգեղտան նահապետին զոր անշուշտ ամենա-
հին սուանդութենէ առնելով պահած է խառն
անոր կից առաստիկներու հետ : Եթէ ուղիղ
են մեր արի տեսութիւնները թէ Անգեղտուն
հին Մոփքի մէկ մասն է , եւ թէ Մոփքն է այն
Սուրբարտի Սուրբաներկիրը զոր ամենահին ա-
տեններէ սկսեալ Հատեանք Սուրբատանցուց
հպատակութենէ հանել կորզել ջանացած են ,
եւ վերջապէս յաջողելով հոն հաստատուած ,
այնպէժ որ Ն. Բ. Թ դարուն Արեւելքէն Բաշու
արչաւող մինչեւ Մալաթիա յառաջացող խալ-
դեան թագաւորները Հատեաններ կը գտնէին

1) Համեմատել Բիւզանդ Դ. ԺԱ. Բազէնից
նահապետ կիւղէնի անունին հետ :

հոն . եւ Հատեանց երկիր կը կոչուին այդ կողմերը , կը փորձուինք նոյնացնել այդ ծորք վիպանուներ (բոլորս) Հատեանց զխառնոր գիւղին Tarkhub հետ . որ ։ բնուեր է Turkhi = ծորք : Ասորեստանցոց արձանագրութիւնը կը կը յիշեն այն Մոփքի Հատեանց գրացի Ասյաթիւն քաղաքին թագաւորը ճարտունալի . ու դայ ձեայ անոնց մեծակայ երկրին Կանդուս . Եանց Տաքիտուրա թագաւորը . եւ Եայտեան Անուաս թագաւորին արձանագրութիւնը կը յիշէ Տարխի-Պաթուս յաղաքը բոլորը . որոնց ներքէն Տարխու գիւղին անուանեն քարդուս :

Տեսքը չէ գարնանայ թէ ի՞նչպէս հիւսիսորդ ջրարու երանեան խմորուածքով Հայոց մէջ պահուած կրնայ բլլալ թէ դարու (Ն Վ Գ Զ Թ Ե Կ անց յատուկ անո՞ւմը . յանի որ ուրիշ օրինակներ ալ Հայոց մէջ այդպիսի հնու թեմանց պահպանմանը ինչպէս Արաւածտեանց Ասորու Անձիա (Տէր Անձուայ) . ինչպէս դորձեալ Անձիա գաւառի նահապետի Ասյաթուս (Salamut) անուներ (Բիւզ. Դձձ) . որ յայտնապէս Հպեան անուանուի է . Sulamal . Mutallu ծառով Հատեան անուանուի . նմանոց : Հատեանց հետքեր եւ յիշատակներ այսպէս ընդերկարելն կը հետեւի թէ այդ կողմերը հաստատուած Հատեանց հատուածը բաւական ուժեղ արձաններ ձգած ըլլալու էր երկրին մէջ որպէս զի հորէն բոլորովին իսկ զանոնք ո՛չ Ասորեստանցոց գրուածք . ո՛չ փոխգական եկտրները . ո՛չ մարական . պարսկական ախապետութիւնը եւ ո՛չ հելլէն ու հռոմ . քաղաքակրթութեանց ազդեցութիւնը : Եթէ այսպէս հաստատուեն կերպով Հատեան մեծց Մոփքի ժողովուրդին խմորուածքը . ընդունելով հանդերձ քարդուսներ եւ խառնուրդներ , կրնանք Հատեանց թէ ինչպէս կրցաւ արեւելքան եւ մեծագոյն Հայաստանի հետ Մեծն Տիգրանի ձեռամբ լուծարար միացուելէ փետոյ դարձեալ իր անունը տալ նորակերտ աղբիւն եւ Հայաստան կամ Հատաստան կոչուիլ տարածել . ամբողջ աշխարհին վրայ : Ազգային դիւցազնին անունն ալ Հայկ՝ դարձեալ նոյն ազգեզու փխնը կը մասնաճշտէ Հայկ կամ Հայուկ (Khattuk) Ռորենացիէն քառջ՝ Ա. Գրոց թարգմանիչները Հայնացը ցած են Orionի՝ մեծ որսորդին հետ , սոյն անունով մեծ համաստեղութեանը Հայկ կոչելով : Արդ Հայկ հաւաստեղութիւնը ճշիւ երկայն ուղղանկիւն մը կը

կազմէ մարդակերպ , որ գտնուելու աստղիկներ ունի վրան մէկ կողմն միւսը . նման Հատեանց դիւցազնին ծանօթ քանդակին Գարա-Պէլի վայրին լրաց շրջ . Հեռոյդը քառալ ըմբռնուած էր իր Պէտտարիս եւ զը անկն մէջ կը կը նկատուի եւ աղկալը ձախն մէջ . եւ թէպէր դուստր եւ կույտը եղծուած են ք կուրծքին վէկ կողմն միւսը պարզ դասի մը հարկեր կը կը : Ասի Ըմբիւցներ Հայկն ու իւր յայտնութեան պէտքը եւ Հայկայ զորոյցը արձագանքը է : Հատեանց ու Այդորեստանց ջուրն օրիայ ընդարու մեքուի . որ պահուած թիւնը պահած է :

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ԱՆՏԱՌԻՆ ԱԿՉ

Եւ կը Հանչում անտառին մէջ ինչ որ գարուն է . Ձորաբ ոչ լայն . ձոր մը ծաղկած ուր երկնքի Ու շուշախնիկ ձիւն կը տեղաւնուի կ'արեւմտէ Հարսուկը վէս կաթիլ կաթիլ վէրք մը ծածուկ :

Մանուկ գարնան անորորոցն է հոն կարծես . երկու ճրկուն ուտեմներ մէն մի ծայրին . յ թեթեւ հովին տակ մեղմորէն երբ կ'օրորին ժանեկայատ ձորակն օրրու կը թըլին ձեզ :

Ու հոն , տես ք . երկու ձորայն ուրիշ եկած . Անտառի ո՞ր երկու մտաքնն ընդդիմակաց՝ իրարու դէմ ու կը թիքած այն ուտեմնաց . կը կամրջեն ձորը սերով մը լըսակեաց :

ԱՌ ՎԵՐՈՒՆ

Չէ . ըկրբեց երկիրն զբլիշ բանաստեղծ Մ'որուն հոգին քուկինիդ չափ բերնին միայն Ըլլար թեթեւ , խորհրդաւոր սուէրը կը կը . . . Երբոր անգէտ , կարծես , կ'երդես հընտրեայ կարծես անտառ մըն ես անուն յուր կ'երթանք Մեքն քայլի քիշայիքներ գաննով : Դամ մեր հողուոյն մէջ՝ ոսկիի մը թիւն հանք : Ուղի լապտեր մըն էո՞ փայլէդ դուն գինով : Ինչե՞ր կ'ըզես , ի՞նչ մեծունջներ . բառեր կէս Որոնք իսկոյն անյայտ դուռներ կը բանան . Որոնց առջեւ ծունկի կուգանք՝ մինչ կ'երդես Դուն խորունկէն զերդ անիծուած քահանան Որ կը ճանչնայ Մեղքին ծաղկիւր ծիւծիւր Ու տաճարէն զեռ չի կրնար բաժնուր :

ՎՍՆ ՏԻՐՍՆԱՆ

Ս Ո Ս Ի Ս

(Նար.)

Տեղս ճիշդ այն տեսած մարդուս հոտին
 ինկաւ . մարդուն երեսը չէի տեսնար կոր .
 բայց իր դիրքէն կ'երեւար որ առոյգ եւ եւ-
 րիտասարդ մարդ մըն էր . հաղուստը մաքուր
 եւ գլուխն ալ կնիւնահիւս ներքանիւթ ծան-
 րագրին փեղոցը մը դրած էր : Այլ զին կեցող
 կիսն ալ իրեն պէս մարուր զգեցած , եւ վրան
 բուն պարսկական ու ծանրաղին ցփսի մը ա-
 ռած էր այս կիսն . որուն զէմքը՝ փեղոցին ու
 փեղոցիին վրնն տարածուած ձալծալ շարչն
 իմ աչքէս կը ծածկէին կոր . թեւը մարդուն
 թեւն անցուցած , եւ անձն անձին յեցած , կե-
 ցեր կը խօսէին ծնէ որովհետեւ բազմութեան
 մէջ խօսուածը խորհուրդ , գաղտնիք չըլլար .
 ես ալ ականջ դրի խօսքերնուն , որ պատկերի
 վրայք զիտողութիւններ է ըրածնին նէ ,
 անոնց ալ կարծիքը լսած ըլլամ :

Մեր ազգին խեղճ վիճակը իրատրուութիւնը ,
 օտար զօրութեանց ծառայութիւնը , անտիրա-
 կան ու փետեկեալ զիրքն ու հինգհարիւր տա-
 րուան նժգեհութիւնը իր աղատութիւնն ընկ-
 ճելով , իր կամքն ու միտքը թմրեցունելով՝
 ծառայական արուեստից անգամ տեսականին
 ծանօթութիւնը չկայ : Ազգ մը իր ազատու-
 թիւն եւ անկախութիւն չունի , ինքնին չար
 կամ բարի մեծագործութեանց կարողութիւն
 կամ պատեհութիւն չունի : Մէջը մեծութեան
 պատկան ոգիներ ծնած ըլլան . փոքր եւ ան-
 նշան կ'ապրին եւ կը մեռնին . ոչ մեծ մար-
 դիկ ունի , եւ ոչ մեծ մարդոց անդրի եւ արձան
 կանգնելու հրապարակ . ոչ միւզէ ունի եւ ոչ
 մեծամեծ անցից եւ զիպաց նոր յիշատակա-
 րաններու նկար . նորին առիթն ու խրախոյ-
 սը չունենալով , հինին ալ ձեռք զարնելու վը-
 հատութիւն երկիւղ եւ աղքատութիւն ունի :
 Առանկ վիճակի մէջ հարկաւ այն ազգը ոչ գե-
 ղարուեստից միջոք ունի եւ ոչ ինկ գեղարու-
 եստից գոյու թեանը ծանօթութիւն , եւ յետոյ
 քան զամենայն , իր շրջանին մէջ դեղարուեստից

բարբառն անմշակ եւ անխնամ կը մնայ : Թէ որ
 իր բնջէն երբեմն յանգուպ հանձար մը , ելլայ
 եւ շտարի նպաստով օտարի քով նկարչութիւն
 կամ երաժշտութիւն կամ անգրիպարծ թիւն
 ուսա՞ ի ն , աներկրայ եւ որ իր համադրանոց
 բացատրելու համար՝ արագիտի ճշգրտանան
 եւ քրտնաւոր չեղուէն զգարի է իր հայախօ-
 քութեանը մէջ :

Այս պարբերութեանս վերէն իրար նշանա-
 կած պատճառներն կարծեմ իմ կողմէս յայս
 մասին իմ ազգիս անարութեանը արդարաց-
 ւանիւ բաւոյական են . բայց ազգի՞ ընդհանուր
 դրո՞շքս անկարող է նէ , խորհելու համար
 ազգին գրականութեանը կապանք չկայ : Արու-
 եստին գործադրութեանը վարպետ եւ գործա-
 րան պէտք է նէ . գրականութեան համար գոր-
 ծի եւ գործարան պէտք չէ . գրականութիւնը
 իրեն կարի որ լեզուն ունենալէն ետեւ , գոր-
 ծարանին աւ հործեաց արտադրութեանց վը-
 րայօք գոտման եւ խնամտութեան պիտի
 պարագի . եւ մեր լեզուն ալ Անաքարսիսի
 թարգմանութեամբ կը հաւաստէ , որ այն հո-
 յակապ թարգմանիչը թէ որ գրականութեան
 հարկաւոր եղածին չափ ալ գեղարուեստից
 ծանօթութիւն ունեցած ըլլար նէ , լեզուն ա-
 մնն տարտամութիւն , չիթութիւն , հակասու-
 թիւն եւ անիմաստութիւնէ զատ , ամէն բան
 նոյն վից հատորին սքանչելի գեղեցկութեամբ
 բը յատկութեամբ , պարզութեամբ ու պեր-
 ճութեամբ բացատրելու ամենակարճ էր :

Մենք անձամբ գործելու մարդութիւն
 չունինք նէ , այլոց գործաճնեղուն վրայ գրակա-
 նութեամբ մեր մանկանցը խօսելու ենք չոր
 անոնց աշխոյժն ու խխորժակը զարթուցա-
 նենք , չէ նէ անգէտ ծնելնէն ետեւ՝ անգիտու-
 թեան մէջ թմրած ու ապուշ մնալով , ազգին
 ուժը բոլորովին կ'ոչնչանայ ապագային հա-
 մար :

Բայց ինչ որ է նէ , առժամս ոչ այս փա-
 նօթութիւնները կայ աղգայնոց մտացը մէջ ,
 ուստի եւ ոչ բարբառն իրենց շրթանց վրայ
 եւ կամ գրիչներուն ծայրը : Մտիկ ըրէ՝ հիմա
 առջիս կեցած կնոջ իր քովին արտասանած
 քանի մը բարն ու դատարտանք . ես այս քա-
 նի մը բառն ինձի անապատին մէջ ովտախ
 մը համարեցայ , ովկիանոսի մէջ կղզեակ մը ,

սովոր մէջ հաց մը, կարօտութեան մէջ սփո-
 փանաց երազ մը համարեցայ: Ահաւասիկ իր
 բերնէն յսած առաջին բառերս: — Չէ՛, ասանկ
 մ'ընեն, իմ սիրակա՛նս, ատով չկրնար արդարա-
 նայ ԹԱյակերտ կամ այս հանդերձանքն ու՛ զու-
 պաղրութիւնները չէ տեսեր, որ չկրնար հաստա-
 սել, կամ ախորժակի կրթութիւն չունի եղեր,
 կամ ինքը Գերմանացի բլլալուն, Բրուսալուն
 համբաւն առաջ չ'ընելու նպաստել ուղեր է:»

Եւ յերազ ի պատկերին անձինքը կապիւյայի
 պէս տեղ մը ժողոված, որ մէկը սեղանի մը
 թող անկարգ դրիցը մէջ նստեր պեղխելով բմ-
 պելու ինկած էին, որ մէկն ալ անյայտ վախ-
 ճանին վրայ աարակուսելով՝ ապշուկկամ
 մը մտախոհ նստեր սպարանձ կոխ աշային, յո-
 որ մէկն ալ իրարու յիցած, խաղը նկատելու
 զրաղեր էին:

Բայց կրնն՝ — Անանկ չէ՛ արդեօք, բաւ-
 իր խօսքը շարունակելով. Գեղարուեստից ո-
 գին մտածութեանց վեմադրելին, եւ հա-
 սարակաց անսովոր մեծամեծ գլացմանց ճր-
 դրիա արտայայտութեանը, եւ առհասարակ
 գեղեցկին պիտի ծառայէ: Լայկոնի եւ որդ-
 ւոցը վիշապաց զայարուածոցը մէջ ճարճատե-
 յով ջաղխուելուն աւելի սոսկալի եւ քսածը-
 նեցուցիչ տեսարան չկայ: Բայց արուեստագէտը
 դրից բնականութիւնը քարին վրայ անանկ
 ոճնայտոցեր է, որ ենթակային աղետիցը
 կարեկցութեանը հետ՝ ճշմարտութեան հետ
 նկատողին սրտին մէջ արուեստին՝ վսեմու-
 թեան վրայ հիացութիւնը կը յուզէ միանգա-
 մայն: Հոս ենթակային անճոռնութիւնը
 արուեստը յիշեցնել չի տար կոր. ուստի
 արուեստն իր պաշտօնին հակառակն ընե-
 լովը, գաղափարն աչաց ընծայած տեղը ին-
 քը գաղափարին զննուեր մոտցուեր է: Լուսա-
 նը կարն որ դեռ եւս գեղարուեստից ու մեքե-
 նակալութեան մէջ տեղը կը դանդաչէ եւ իր
 բոլոր ջանիցն ու կուսակցացը հնկառակ՝
 չկրնար կոր գեղարուեստից կարգն անցնի:»

Այս տեղը կրնն իսյանկարծ իր քօլը նըջ-
 մարելով խօսքը կարելէն գատ, ընկերին ալ
 իտայերէն խօսելով բաւ որ՝ «Հայերէն մի՛-
 լիզելու դուցէ սա Տաճիկը կը հասկնայ»: Բայց
 գրնէ մնախուս եւ իտայերէն խօսելուն տեղը
 երկուրն ալ յայնկարծ ձգեցին ու հետոյան
 անկէ: Ինչ մեծ սրտէնքը ինքս այս երաւալի

զէպէին մտածութեանցը յախշտակել սալով,
 դէպքն անդառնալի կորստեան պիտի մատ-
 նէի: Բայց միտքս վրաս բերելով խոկմունքն
 ուրիշ ասանի թողուցի, եւ յիշելով որ անոնց
 իզմէ խորշիլը՝ իմ կարծեցեալ տաճկութեանէս,
 եւ տաճկութիւնս ալ կարմիր գլխարկիս երե-
 սէն էր, ուստի առանց ասան կորսնցնելու,
 վար իջալ փութով, եւ հանդիսարարին դրանը
 քովի մանր կրպակէն իւրոպական զլխարկ՝ մը
 առի զլուխս դրի, եւ Գարմիր գլխարկս զըզ-
 պանս. եւ գրպանէս ալ կապոյտ ակնոցս հա-
 նեցի աչքս գրի, դարձայ հանդիսարանին չորս
 կողմն ինկայ սր կորուսածներս գտնամ:

Այս վայրկենիս, հետաքրքրութեան եւ գար-
 մանաց ոգին դարձեալ միտքս գրաւեց: Հան-
 դիսարանին մէջ կին մը հայերէն կը խօսի:
 Փոյթ չէ, Հայու կին մը հայերէն կրնայ խօ-
 սիլ: Բայց ինչպէս գրեւ եմ նէ անանկ կը
 խօսի: Ասոր իմ ակունջըս վկայութեամբ իմ ալ
 հաւատալիքս չի գար, այս ալ փոյթ չէ, կրնն
 իր լեզուին մշակութեանը սէր ունենալով,
 կրնայ իր նախնեաց լեզուին սրտի մտօք պա-
 րապիլ, եւ անոր նպաստովն իր նոր լեզուն ալ
 դարմանել: Բայց գեղարուեստից սկզբա՛նցն ու
 բարոյականի՛ն վրայ հայերէն կը խօսի կոր:
 Արգարեւ թէ որ ես այս կրնն տնդամ մըն ալ
 չտեսնամ, անդամ մըն ալ մտիկ չընեմ նէ,
 ինքզինքիս գէմ կը պնդեմ որ երազ տեսած
 եմ: Վասն զի, մինչեւ այն ատենը, Հոսմ ընա-
 կող հայ մարդու բերնէ անգամ՝ իր սովորա-
 կան խօսակցութեան մէջ ասանկ դատաստան
 չեմ լսած, եւ ասանկ երթանք նէ, ասկէ քտեւ
 ալ յաւիտեան լսելիք չունինք ո՛չ ես եւ ոչ
 գուն: Ուրեմն եւրոպացի կին մըն էր որ հա-
 յերէն կը խօսի կոր: Բայց Եւրոպացւոյն հա-
 յերէնի արտաքանութեան անյարմարութիւնն,
 Ուրեմն հայ կին էր, եւ այս երջանիկ երազն
 անգամ մըն ալ ախարձքիս երես տեսնալու հա-
 մար ատեն կորսնցնելու չէր:

Այս հետեւութիւնը ոտուընտրս մտրակելով,
 ընթացքս ճեպեցի, եւ ապ սհովութեան համար
 հանդիսարանին ստորին մասն աչքէ անցունելէս
 ետեւ, իջած իս հանդիպակաց սանդուղքն ի վեր
 ելլալով, սրահին չորս դին ինկայ որ այս մարդ-
 կեղէն ասուպները գտնամ, եւ շատ չըջեց, գտայ

վերջապէս : Երկուքն ալ անզղիական նաւա-
չինութեան չքնադակերս օրինակները զննելու
կեցած էին :

Այս անգամ եւրոպական գլխարկը զիրենք
չխրացունելով, գլխարկին փոփոխութենէն զգե-
ցողին անփոփոխութիւնը չկրցին նշմարել , եւ
իրենց հայերէնը պահեցին : «Յուա՛կ , ըսաւ
յանկարծ կիւնն իր ընկերին , տղայութիւն
ըրինք կերակուրէն առաջ գալերնիս . քաղցն
իս կը նեղէ կոր , եւ չգիտեմ ուտելիք կը
գտնուի՞ հոս , պատառ մը հացին գոհութեամբ
հինգ ֆրանք կը հատուցանէի »

Յուակ իր հրեշտակային վարուժանին այս
տրտմախառն հեծութեան ի՛նչ պատասխան
պիտի տար չգիտեմ . բայց ես ինքնին ընծա-
յուած առիթը չկորսնցնելու փութով , Յուակ
բերան չբացած՝ աճապարեցի, եւ գլխարկս վար
առած, — Ազնիւ օրիո՛րդ, ըսի, թէ որ ձեզի ան-
հաճոյ չի թուիր նէ , հինգ ֆրանքով երկուք-
նիդ ալ, թերեւս իս ալ հետ՝ բաւականապէս
կը կշտացնեմ հանդիսարանէն չհեռանալով :

Խ. Պ. ՄԻՍԱԲԵԱՆ

(Շարունակելի)

* *

Իմ սիրտըս առեփ մըն է խոր,
մեր քովէ քով եմ շարեր,
Ինչպէս չորցած թիթեռներ,
Մեռած սէրերս բոլոր :

Ոմանք հին են , գունատած .
Ուրիշներ թարմ տակաւին .
Եւ կան որ դեռ արիւնին
Ցոյց կուտան սուր բիծը թաց :

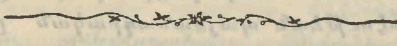
Դիակներն են իմ հոգւոյս
Վաղամեռիկ խանդերուն ,
Որ ապրեցան անգարուն
Ու կը քնանան այժմ անլոյս :

Մերթ՝ գողունի՛ կը բանամ,
Մենութեան մէջ գիշերին ,

Նուրբ կափարիչը ցրտին ,
Եւ աներեր ու թառամ

Նշխարներուն վրայ տնդին
Արեւազուրկ զաւկիներուն՝
Կ'երգեմ դժնեայ եւ անյոյս
Սուգի՛, օրօրը մըթին :

ՏԵՐՎԻՇ

ՕՍԱՐ ԽԱՅԵԱՍ

ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
Դ

Թէպէտ Խայեամի բանաստեղծութիւնը այս-
պէս բարդուած ու փարթամացած է կեանքի
փորձառութեան ու իմաստասիրութեան հար-
ցերէ , իր քառեակներուն ուղղակի զիտումը
չէ իմաստասիրական գրութիւն մը հաստատել
կամ կեանքի նոր ըմբռնում մը բերել : Խայ-
եամ, ընդհակառակն , այս քառեակներուն մէջ
կը ներկայանայ մեղի իբր հիասթափ հոգի
մը որ իր մտաւոր հետաքրքրութեամբ եւ հի-
ւանդպին յաճախանքով հալուամաջ եղած է հե-
տախուզելով, Ֆաուսթի նման , բոլոր կրօն-
ները, բոլոր վարդապետութիւնները եւ հաս-
տատելով միայն անոնց ամենուն զատարկու-
թիւնը . եւ անզօրութիւնը գոհացում տալու իր
մտքին : Եւ այսպէս՝ անկարող կերտելու իր
մտքին յատուկ եւ յարմար կրօն մը, կը մը-
նայ կրօնազուրկ քան անկրօն , իր հոգեկան
յարափոփոխ վիճակներուն մէջ ալեկոծուելով
անդադար ու իյնալով խորապէս մարդկային
հակասութեանց մէջ , մերթ կ'ընդզգի, կը հեզ-
նի, կը կատակէ , եւ մերթ, — բայց ո՛հ ո՛րչափ
քիչ — հաւատ, ի տաք շնչումէ մը խանդազա-
տած , սիրոյ՝ երջանկութեան կարելութիւնը
նորէն կը տեսլանայ իր աչքին , կ'ընդնշմարէ
մաքուր հոգիներու կայան մը վերնական , եւ
ամենակարող՝ որովհետեւ ամենատիրող՝ մեծ
Հոգին : Ընդհանուր ներու՛մ , ասկէ պակաս
չկրնար ակնկալել Խայեամ անկէ, զոր Դժոխքի
ու յաւիտենական տանջանքներու յարդարիչը
ըրած են կրօնքները : Ահա իր վեհոգի խօսքերը .
Խայեամ, մեղքի համար սուգն ի՞նչ է :

Եւ հոգեբով տանջուելէ՝ քիչ կամ շատ շահն
ի՞նչ է :

Անոր որ մեղք չգործեց, ներում չեզաւ .
Ներումը մեղքի պատճառով եկաւ (զոյ) ,
հոգն ի՞նչ է : (Քառեակ ԻԳ)

Կը կարծենք լսել մահուան անկողինէն դեռ
սրախօս Հայնէի խօսքը՝ «Աստուած պիտի նե-
րէ ինձի, իր գործն է ատ» (c'est son métier) :
Նրոյն զգացումն է, միայն աւելի պերճօրէն բա-
ցատրուած՝ ինչպէս կը վայլէ միստիկի մը .
զոր մեր աննման Նարեկացին կ'արտայայտէ,
քրիստոնէութեան պայմանագրական ըմբռ-
նումներէն հոգեւազգ վերացումի մը մէջ . «Եւ
տիրել քո համայնից, խնայել տայ քեզ ամե-
նեցուն» :

Այսպէս ինչպե՞ս մտքի ամէն գնացքն ու կացքը
ունեցած է առանց մէկին կայանք տալու, հետ-
ըզհետէ համաստուածեան, աստուածեան, անճա-
նաչական, ժխտող, բնորոշական, ճակատագր-
ական, միստիկ, սկեպտիկ, այս ամէնքն ալ կը
թուի ըլլալ առանց ըլլալու շարունակօրէն
եւ միարանօրէն, եւ այս բոլոր ձեւերուն մէջ
կը խփէ իր զգացումներուն ու մտածումնե-
րուն յորդումները, բանաստեղծական երփնա-
կան պատկերացումով, իր քառեակներուն մէջ
եւ ոչ մէկ հեռք կամ նշմարանք կայ կապակ-
ցութեան կամ ամբողջական յօրինուածի մը
մտադրութեան, եւ ամէն ջանք անոնց մէջ
կցորդութիւն մը եւ ներդաշնակ միութիւն
մը զնելու դատապարտուած է արուեստակեալ,
կեղծ ի կեղծ արդիւնք տալու : Անոնց միակ
կապն ու կեղրոնը ինչպե՞ս հոգին է բիւրա-
կիւր . իր քառեակները հաւաքող ու հրապա-
պարակողները «տիւան» ի դասական կարգաւո-
րութիւնը տուած ըլլալով անոնց (որ զուտ դի-
պուածական հանդամանքէ մը կ'առաջնորդուի,
այն է յանգերուն վերջին գրէն, որով «էլիֆ»ով
վերջացող քառեակներէն ետքը կուգան «պէ»ով
վերջացողները եւ այսպէս այբուբենական
կարգով) մենէ ընդ միշտ ծածկուած է անոնց
արտադրութեան կարգը, եւ անկարելի դար-
ձած է ստուգել Օմարի մտքին յառաջատու
թիւնը : Այսու հանդերձ անվիճելի է թէ այդ
քառեակներէն դուրս ցայտող ողին յաւէտ
րողոքողի, ազատագրողի ողին է, ուստի հե-
զունութիւնը, դառն բողոքը, ու երկիւղնելուն
զէմ մարտնչումը անոնց ամենէն յատկանշա-
կան հանդամանքը կը կազմեն : Քառեակնե-
րուն գլխիցէ մէկ երրորդը նուիրուած են ան-
կախութիւն տալու երկիւղներէ ու հոգերէ :

Դժոխքի երկիւղ, Դատաստանի երկիւղ, վազոր
դայնի հող, անցեալի աւազանք, անդրձիւրիմեան
դոյութեան երկիւղ, անգրձիւրիմեան չորյու-
թեան երկիւղ, իսկ ուրիշ մաս մը ուղղուած
է ծաղրելու Սօֆիական վարդապետութիւննե-
րը (Քառեակ ԾԵ, ԾԺԴ, Ե, այլն) եւ կրօնքի պայ
մանդարական կանոնադրութիւնները եւ ար-
դեւքները՝ ինչպէս օրինակի համար գինիի ար-
գելքը : Այս նկատումով գինի խմելու յոր-
դորները որոնք այնքան յաճախ կը յեղեղուին
հրաւէրներ չեն այնչափ անձնատուր ըլլալու
չուայտութեան, որքան անմիա արգելքէ մը ար-
դատագրութեամբ՝ մտքի անկախութիւն ցոյց
տալու : Իրօք ալ ինչպե՞ս մէջ, հոն ուր մը-
տաւոր գործունէութեան կեղրոններ կային .
եւ մեծ իշխաններու տուներ ուր դումարում-
ներու մէջ կը պատուէին բանաստեղծութիւն,
սրախօսութիւն, իմաստասիրութիւն եւ երա-
ժշտութիւն, հոն գինին այդ նորացումին բը-
նական գործակիցն էր, բայց ոչ գանձիկ գոր-
ծիք մը նիւթական վայելքի : Հը քառեակը լի-
ովին կարդարացնէ այս դատումը .

Թէպէտ գինին հարամ է, բայց սակայն թէ
ո՞վ կը խմէ

Եւ յետոյ ի՞նչչափ ու դարձեալ որո՞ւ հետ
կը խմէ

Ամէն ատեն որ այս երեք պայմաններն ու-
ղիվ ըլլան՝ ըսէ՛ :

Ո՞վ գինի խմէ թէ որ իմաստուն մարդը չխմէ :

Պէտք չէ մոռնալ նաեւ թէ գինիի գովքը Արե-
ւելքի մէջ ինչպէս Պարսկաստանի մէջ բանաս-
տեղծական առձեռնպատրաստ՝ նոյն լսկ ան-
վրիպելի նիւթերէն մէկն է որուն մէջ իր տա-
ղանդը պէտք է փայլեցնէ ամէն ոք որ բանաս-
տեղծ նկատուելու յաւակնութիւն ունի, ինչ-
պէս մեր օրով Անգլիոյ համալրալաններուն
մէջ գրագիտութեան բարձր աստիճան առնելու
հետամտող մը պէտք էր գրել լատիներէն ոտա-
նաւորներ : Ռուտակի (Ժ դար) որ մահմետա-
կան Պարսկաստանի առաջին բանաստեղծը կ'ը
նկատուի ընդհանրապէս եւ «Սուլթանի շայի-
րան» (բանաստեղծներու Սուլթանը) կոչուած
է, ինչպե՞ս ի ման խանդավառ գովքը գրած է
գինիի, Նետեւեալ տողերով որ բառական ակնա-
յայտնի նմանութիւն կը ցուցնեն ինչպե՞ս
բուն, որոնք Ռուտակիի տողերէն դար մը յետոյ
գրուած ըլլալով՝ ասոնց վերյուշումը կրնան
նկատուիլ, (Տես ԼԹ եւ ԾԺԶ քառեակները) .

Բեր ինձի այդ գինին որ իր դաւաթին մէջ
հալած սուտակ է դողցես,

Գողցես վարդաջուր է, վարդէն զտուած՝

մարտութեանը համար .

Իր քննադատութիւնը քունի պալատանին պէտ
զիւնէ արթնախոնջ աչքերուն վրայ :

... Եթէ գինի չըլլար՝ որոյ սրտերը ան-
րեր , անմայի եւ անպատ կ'ըլլային ,
Բայց եթէ մեր կեանքի վերջին շունչը մա-
րած գացած ըլլար , գինին տեսքը ետ
պիտի բերէ Ռուսիայն :

ՌՈՒՏԱԿԻ

Եթէ գինի պաշտանքը աւելի ծայրայեղո-
րէն կռանդու տողերու մէջ ոգած է Սայեամ ,
Թեթիւ ներելի ըլլայ հետեւցնել թէ միշտ
ճշմոյշն հաւատարիմ մնացած չէ իր կանոնա-
դրած պատշաճ չափի շինկերութեան , պատեհի
երբեակ պայմաններուն . եւ անկարելի չէ որ
կեանքի հոգերէ , խոզիչ հարցերէ , մաշող ան-
դաճեցողութիւնէ ազատարար գինին շնորհակա-
տելի մեծ տեղ մը բռնած ըլլայ Սայեամի եւ
բախտագէտ սրտին մէջ . քայց ապահովապէս
ան անճանատուր հղած չէ՝ անոր զնործական
պաշտանքին այնքան որքան իր տարբերուն
մէջ կը պարծնէ այն իր ջով ծերութիւնը եւ
բացառապէս երկայն կեանքը (որ հաւատի
վերայով հասած է ո՞նժստեմբի , եւ եթէ հաւատանք
աւանդութեան , անցած է հարիւրը) արդէն
լիւս բաւական հերքում մըն են զեղիմ գինե-
հարութեան ամբաստանութեան , եւ մինչեւ
կեանքին աւարտը իր նյայծառ իմացականու-
թիւնը պիտի շնորհակալան : Անակրէոն՝
նոյնպէս գինիի գովասան մը՝ նոյն ամբաստա-
նութեան եմթակայն հղած է , գրուն լաւ պատաս-
խանած են թէ գէթ ինչ տողերը գինուօրթեան
մէջ գրուած չեն կրնար ըլլայ : Վերջերս՝ Սայ-
եամի Անպղիտ մէջ գտած անորինակ պաշտու-
մը , յարուցած խանդավառութիւնը նեղսիրտ
եւ աւելի նեղմիտ պարսկազէտ քննադատի մը
զայրոյթը շարժած է , որ կը հաստատու Սայեա-
մի մէջ ուրիշ բան չտեսնել եթէ ոչ խմել-
խմել-խմել , ու ոչ բնաւ խորունկ խորհիլ Իրեն
համեմատ , ալեւոր մոյլ գինեհար մըն է Սայ-
եամ , կիսախուփ աչքերով , քայքայած մար-
մինով , խանդարուած զղեղով , որուն զողջա-
ցող ձեռքերը հազիւ կը զօրեն շտկելու գիտա-
կը եւ ուղղելու երկնքի ստղերուն , ուր չգրու-
ներ իմաստ . եւ որուն կօրացած աչքերը հողէ
կուժ մը միայն կը տեսնեն մարդուս մէջ :
Քննադատութիւն մը որ անգամ մընալ կը հաս-
տատէ սա ճշմարտութիւնը թէ մարդ միայն
իրեն հաւատար կա՞մ իրմէ բարձր մտքէ մը

կրնայ հասկցուիլ , կրկին եւ կրկին Սայեամ
գրած է քառեակներ որոնք կ'ապացուցանեն
թէ իր իմացականութիւնն է տիրողը . եւ՝
գինին՝ ծառան , եւ ոչ թէ հակառակը . իմա-
ցականութիւնն է որ խոնջած իր խոկանքէն ,
ընկճուած իր անդաճեցողութիւնն , կը կանչէ հլու
ծառան՝ գինին՝ խաղաղելու , քննադատելու զին-
քը , ինչպէս Սաւուղ իր Դաւիթ ծառան ու
քնալը : Ըժժ քառեակին մէջ ինքն իսկ հլու-
տայ ճիշդ այս լուծումը .

Այս աւելորդախոյզ փմացականութեան
երեսին .
Ի ուս մը գինի նետեմ այնպէս որ զայն քուն

Եւ եթէ այս տողերը բաւական չեն , ըն-
թերցողը կրնայ շուտով փայրատել տարա-
կիսները , դիմելով Քիայն Իժ եւ Էմի քառեակ
ներուն : Ետն իսկ կրնայ ըսուիլ թէ Սայեա-
մի մէջ միտքը չնփազանց տիրող եղած է , եւ
սիրտը , կամ գէթ սրտին ամենէն տիրական
հզօր պացումը՝ Սէրը՝ խիստ թեթեւ շեր մը
ունի իր կեանքին մէջ . եթէ պէտք է դատել
սա զարմացնող պարագայէն թէ իրեն վերա-
գրուած ՎՃՑ քննադատութիւնն հազիւ հինգը գուտ
սիրտին կրնան նկատուիլ (Ժ , ԿԼ , ԿԲ , ԶԱ ,
ԶԳ) եւ դեռ այս հինգն ալ մտաւորական ներ-
կայացողն են Սիրոյ , եթէ ներելի է այնպէս
ըսել : Որչա՞փ տարբեր են մեր Սիրոյ երգիչին
Քուչակիտողերը , զուրգնըրանքի , գորովանքի ,
նիրոյ ողջակիզումի այն անխառն մեղեդին
սրկարածից , որուն մէջ սիրտը լոկ կը բար-
բառի . առանց ո՞նէ է ժողովրդամտութեան :
Անկարելի է չտեսնել թէ Քուչակ ճրողը
կ'ապրի , մինչ Սայեամ մտքովը ու մտքին հետ
կ'ապրի սիրտ եւ մտք՝ երկու սնունդու-
թիւններ , հաւասարապէս կարող ամբողջ
կեանքի լեցնելու եւ կեանքեր սպասելու :

Սայեամի դործն ալ — ինչպէս ուրիշ հեղի-
նականերու — կը պարունակէ իր մէջ անվը-
րիպելի բաժինը իր նախորդներուն , իր շըր-
ջեակին , իր ժամանակին ազդեցութեան :
Ռուսական վերջնու մարդէն մատնանշեցինք ,
նոյնպէս ցուցուցինք Պարսկաստանի մէջ ի-
մաստասիրական տիրող զաղափարներուն ազ-
դեցութիւնը , մանաւանդ մարմնափոխութեան
վարդապետութեան , որ այնքան խորհրդաւոր
քառեակներ ներշնչած է Սայեամի : Պէտք է
հասն նշանակել համայն Ասիոյ ստացուածքը
եղող կարգ մը առածածեւ ազգաց իմաստու-

Թեան ասացուածքներ, որոնք Ասիոյ ամէն ողզէ բանաստեղծներու պատրաստ նիւթ մասի արարած են : Օրինակ մը ձժԱ քառեակէն .

Է՞րբ իմացականութեան դերին ըլլանք ամէն օր,
Բնութեան մէջ ինչ է թէ մէկ տարի ըլլանք կամ մէկ օր,
Լեցո՛ւր գինիի գաւաթը յառաջ քան որ Մենք բրուտներու աշխատանոցին մէջ կուժ ըլլանք :

Այս քառեակին գլխաւոր գաղափարը կը գտնենք Հարիբի Արաբ բանաստեղծ ինսա տոգերուն մէջ .

Եւ մի՛ կորսնցներ ուրախութեան առիթը,
Զի չես գիտեր թէ մէ՛կ օր պիտի ապրիս թէ մէկ տարի :

(Վէ լա քէսը՝ ֆուրսաք Էս սուրուրի ֆէնա Թէրի Է Էհվեհն քա՛ իյյիւ Էիլ սահրա :)

Գաղափարը նոյնն է, բայց յօրինուածը միշտ կը կրէ Խայեամի ինքնատիպ հանճարին գերազանց գրոյմը : Եւ իրօք, պարսիկ բանաստեղծներու մէջ չկա՞ մէկը որ Խայեամի մտքի անկախութիւնը, ուժեղ ինքնութիւնը, պայմանադրական ձեւերէ ազատագրուած յայտ բերէ «Պիւլպիւլ Է Կիւլ» խիստ քիչ կ'երեւան իր քառեակներուն մէջ, եւ անոնցմէ բացակայ է արեւելեան շատարանութիւն, ու վարդապետական անհամութիւն, ինչպէս Սատիիներ : Խայեամի քառեակները, ընդհակառակն, նոր ժամանակներու կատարելատիպ հնչեակի մը պարզութիւնը, յստակութիւնը, գերագոյն խրտուութիւնը, կորովը ունին, եւ ձեւի բովանդակ յղկումն ու արուեստի յարգարանքը ցոյց կուտան, եթէ զուրս ձգենք քանի մը հետեւակներ որոնք շատ հեղ կրկնակներ են նոյն պատկերը կամ հոգեկան վիճակը արդէն արտայայտող լաւագոյն քառեակներու, հաւանորէն ձախաւել հիացողներու յաւելուածներ լուսանցքին մէջ՝ ուրկէ յետոյ սպրդած են բնագրին մէջ : Այսպիսի յաւելումներ, որոնք արդէն կասկածելի են Օրսֆորտի Պօսլեան մատենադարանին հնագոյն ձեռագրին մէջ (գրուած 1460ին Շիրազ) որ միայն 158 քառեակ կը ճանչնայ, անհեթեթ թիւերու յանգեցուցած են Խայեամի քառեակները՝ յաջորդող ձեռագիրներու մէջ, ինչպէս, օրինակի համար, այն ձեռագրին մէջ զոր գործածած է Ֆրանսացի թարգմանիչը Պ. Նիքոլա եւ որու մէջ 800 քառեակի բազմաթիւ եւ յայտնապէս

անհարազատ արտայայտութիւնը կը տրուի Խայեամի նուրբ եւ սուր հանճարին, անոր որ քառեակի ամենասեղմ ու ամենահակիրճ ձեւը նախընտրած է եւ լի ու բաւական դատած իր սրտին ու մտքին բովանդակ յայտարերութիւն համար :

Այս ձեւը զոր տարամերժօրէն գործածած է միայն Խայեամ՝ ծագում առած է արաբ բանաստեղծներէ, ինչպէս կը ցուցնէ «բուպայի» (քառեակ) անունն ալ որ արաբերէն է եւ կը նշանակէ քառեակ, բայց պարսիկ բանաստեղծները իւրացուցին դայն առանձնայատուկ չափ մը տալով անոր : Եէջիս Ապուսայիտ պին Ապուլ Խայր (մեռած 1049) առաջինը եղած է զայն ներմուծող պարսիկ գրականութեան մէջ իբր գերակցտար գործիք մը արտայայտելու միտքիկ նուրբ մտածումներ բանաստեղծական գունագեղութեամբ : Արդէն անուրախալի է արաբ գրականութեան ազդեցութիւնը պարսկականին վրայ՝ արաբ տիրապետութեանէն ի վեր, երբ բառերու մեծ մթերք, գրական ձեւեր, աստուածաբանութիւն, կրօնական մեկնարանութիւն եւ սկոլաստիկ իմաստասիրութիւն մտան պարսիկ գրականութեան մէջ արաբական աղբիւրներէ, սակայն առանց այլ յայելու պարսիկ միտքն ու հոգին, որոնք մնացին միշտ պարսիկ, արիական ցեղի յատկութիւններով, նուրբ, անհանդարտ, հեգնող, եւրեւակայտ ու խանդոտ : Բազմաթիւ են չայն պարսիկ հեղինակները որոնք արաբական ազդեցութեան սակ՝ արաբերէն լեզուով՝ բայց պարսիկ ոգիով գրեցին, ու արաբական գրականութիւնը հարստացուցին, ինչպէս Իպն Իւլ Մուքաֆֆա, Պաշար, Իպն Գիւթէյպայ, Էն, Եղած են նաեւ պարսիկ հեղինակներ որոնք թէ՛ արաբ եւ թէ՛ պարսիկ լեզուով գրած են, եւ «Զու՛լ լիսանէյն» (երկու լեզուներու տէր) կոչոււմը ստացած : Աւանդութիւն մը կ'ըսէ նաեւ թէ Խայեամ ալ գրած է արաբերէն ոտանաւորներ որոնց հետքը չէ դտնուած սակայն : Իր «Ալեհպրան» միայն ծանօթ է իբր արաբերէն գրուած :

Եթէ այսպէս քառեակի արտաքին ձեւը արաբականէ ծագում առած է, Խայեամի քառեակներուն չափը եւ կշիռը իսկապէս պարսկական է : Պարսկաց մասամբ ցեղակից դրացի Հայ ազգն ունի անոր նման չափ մը, որ գիւրին գուգակչիւ մը կ'ընծայէ եւ շուտով ձանչցնել կուտայ Խայեամի տաղաչափութեան

գաղտնիքը եւ ըմբռնել անոր նուրբ ու փափուկ կրաժշտութիւնը, մինչ եւրոպացի թարգմանիչները յուսահատ ճիւղերէ յետոյ՝ անձեռնհաս զաւանսած են ինքզինքնին թափանցելու անոր գաղտնիքին։ Անդդիպել պարսկազէտ մը Սոյնեամի քառասուններուն մէջ 24(!) տարրեր չափերու գոյութիւնը կը հաստատէ լրջօրէն։ Իսկ Institut de Franceի արեւելեան լեզուներու բաժնին ուսուցիչ մեծ պարսկագէտը Կարսէն տը թասի՝ «Մանթը իւթ-թայր» թարգմանիչը, եւ «Միւսլիմ երկիրներուն լեզուաց տաղաչափութիւնը» գրքին հեղինակը՝ իր բացարձակ անկարողութիւնը խոստովանած է այս քառասուններուն չափը հասկնալու, թէպէտ պարսկերէն ոտանաւորներ վերլուծելու ճարտարութեանը վրայ քիչ վըստահութիւն չունէր։

Այդ չափը պարզապէս մեր հայկական չափն է, սա տարրերութեամբ որ տողը, փոխանակ չորս անգամներու, երեք անգամներուն միայն։ Ճիշդ հայկական չափին պէս, բացի վերջինէն, իւրաքանչիւր անգամ երկու վանկէ մինչեւ չորս վանկ կրնայ ունենալ։ Չորս վանկով անգամը լեցուն անգամ մըն է, եւ իւրաքանչիւր պակասաւոր անգամի յաջորդը պէտք է լեցուն անգամ ըլլայ։ Այսպէս հետեւեալ պէսպիսութիւնը կ'ունենանք.

	2—4—3
4—4—4	2—4—4
4—4—3	4—3—4
3—4—4	4—2—4

Չափի այս պէսպիսութեամբ քառակր կը զերծանի տաղտուկ ազդելէ, եւ զարմանալի շիւրթութեան մը կը ստանայ։ Քառակրն ուրիշ մէկ յատկութիւնը կը կայանայ երրորդ տողին յանգին ազատութեանը մէջ, մինչ առաջին երկուքը նմանայանք են, եւ երրորդին շեղումէն յետոյ չորրորդը՝ վերջին տողը՝ կուգայ համակերպիլ յանգին, եւ այսպէս թէ՛ յանդով եւ թէ՛ իմաստով չեչտել ու աւելի ազդեցիկ ընել ասջի երկու տողերուն առաջադրած իմաստը կամ պատկերը։ Երբեմն բուն յանգը տողին մէջ կը հանդիպի, եւ տողը կ'աւարտի անփոփոխ վերջաւորութիւնով մը որ «րէտիֆ» (վերջամաս) կը կոչուի։ Օրինակ մը աւելի լաւ կրնայ բացատրել յանգի այս առանձնայատկութիւնը որ տարօրինակ հնչակա-նութիւն մը կուտայ տողին.

Տերեայ	ֆի կզ ունի ճիւ	սա խահի ռեֆր
Տեր քերտի	կուարը խիւ	սա խահի ռեֆր
Խօջ պաշ նեհա	նի կզ ֆիւնա	ուլեհեի
Մի) նուշ նեհա	նի ֆի ֆիւնա	խահի ռեֆր.

Սոյնեամի տաղերուն տուած հաճոյքներուն փոքրագոյնը չէ այն նուրբ ներգաշնակութեան հնչաւանքը զոր կ'ընծայէ քառակներուն տաղաչափութեան կատարեալ գիտակցութեամբ ընթերցում իր բնազդին լեզուով, որ իրաւամբ կոչուած է Երեւելի իտալերէնը՝ իր փափուկ եւ քաղցրալուր հնչումով։

Եթէ, Սոյնեամ իր գիտութեան ու մանաւանդ Գուրանի մեկնաբանական հմտութեան ազդած պատկաստանքով եւ բարձր շրջանակներու մէջ վայելած պաշտպանութեամբ կրցած է զերծանիլ հալածանքէ եւ յայտնի թշնամանքէ իր ժամանակակիցներու կողմէ որոնցարմատացած նախապաշարումներուն հետ բնաւ փափուկութեամբ չէ վարուած, իր գործը եւ իր յիշատակը սակայն նշաւակ եղած են յաջորդ սերունդներու բուն հակառակութեան եւ դատափեսումին։

Երկու հատուած իր ժամանակին ամենէն մօտաւոր թուականով գնահատումներու, դազափար մը կրնան տալ Սոյնեամի հայրենակիցներուն զգացումներուն վրայ՝ իր բանաստեղծութեան նկատմամբ։

Նէճմ-իւտ-տին Մալիէն է առաջինը, որ 1223ին գրած «Միբսատ-իւ-Իպաս» գրքին մէջ կ'ըսէ հետեւեալը.

«Մարդս սահմանուած է փրկուիլ եւ ոչխարներու պէս մոլորական վիճակէ հասնիլ մարդկութեան աստիճանին, եւ թողուլ անփութութիւնը որով մարդիկ գիտակ կը լինին աստանօրի կեանքին արտաքին երեւոյթներուն։ Իսկ անհոգ կը մնան հանդերձեալ զեանքին նկատմամբ, եւ դարձեալ՝ ախորժիքի եւ կիրքերու ռաքը գնել ճշմարիտ ճանապարհին վրայ։ Բայց այն դժբախտ իմաստասէրներն ու նիւթապաշտները որոնք այս երկու բարիքներէն ալ զրկուած են՝ քացած, դառանցանքի մէջ ինկած ու մոլորած են, հետեւելով գրողի մը որ իրենց մէջ հոչակաւոր է իր տաղանդով, իմաստասիրութեամբ եւ գիտութեամբ, եւ այդ մարդն է Օմար Սոյնեամ, իր անպայման անպատկառութեան եւ ապականութեան վրայ

գաղափար մը ունենալու համար կը բաւէ իր յորինած սա տաղերը կարդալ :

« Այս յիշանակին որ պարունակն է մեր մուտքին ու ելքին »

« Ոչ սկիզբը ոչ վերջը յայտնի է

« Ո՛րչ մէկը այս աշխարհիս մէջ կ'ըսէ մեզի ճշմարտօրէն

« Թի ուրիշ կուզանք կամ ուր կ'երթանք » :

« Մեր սահեղոզը, երբ բնութեան բնթացքը սահմանեց,

« Ինչո՞ւ ենթարկեց զայն նուազումի ու փրճացումի :

« Եթէ ազեղ դուրս եկաւ ան , ո՞վ ! պատասխանատու իր կերպարանին համար :

» Եթէ գեղեցիկ դուրս եկաւ , ինչո՞ւ թող տրուեցաւ կորուստի երթալ » :

Ահա այս է «անպայման անպատկառութիւնը» Սայեամի : Սպահովապէս զեռ դարեր պէտք էին որպէսզի չնորճ գտնէր ո՛չ, զերազաս համարուէր անկեղծ, լրջամիտ տարակուսանքը՝ կոյր հաւատքէ կամ կեղծիքէ :

Երկրորդ հատուած մը՝ Իպն-էլ-Քիֆթի (մեռած 1248) «Պարիս-իւլ-Հիւքէմա» (Պատմութիւն իմաստնոց) գրքէն :

« Սոֆիները՝ իր (Սայեամի) տաղերուն մէկ քանի տառական իմաստներուն հետ կրցած են հալածաձայնիլ, եւ իրենց իմաստասիրութեան մէջ մտցնել, եւ իրենց հրապարակային ու անանկան գումարումներուն մէջ վիճիլ անոնց վրայ : Բայց անոնց բուն ներքին իմաստը խաթմով օձ մըն է Սուրբ Օրէնքին : Սակայն իր մամանակի մարդոցմէ անարգուելով իր կրօնքին համար, եւ քողարկած գաղտնիքները հրապարակուելով, վախցած է իր կեանքին համար, եւ սանձահարած իր լեզուն ու գրիչը : Ուխտագնացութիւնը կատարեց ո՛չ բարեպաշտութենէ, այլ երկիւղէն, եւ երեւան բերաւ իր ամենէն անմաքուր գաղանիքներէն մէկը : Երբ իր քաղաքը դարձաւ ուխտագնացութեան, առաւօտ եւ երեկոյ աղօթատուն կ'երթար եւ կը ծածկէր իր գաղտնի մտածումները, որոնք, բակայն, ի յայտ կուգային : Հաւասարը չունէր աստեղագիտութեան եւ իմաստասիրութեան մէջ, եւ իր գիտութիւնը առակի կարգ անցած էր : Երանի՛ թէ պահպանած ըլլար իր բարի անունը :

« Իրմէ կան խուսափուկ սողեր որոնց թաքուն իմաստը դուրս կը թափանցէ քողարկումէն, եւ որոնց յլացումին ակնաղբիւրը ապականուած է իրենց գաղտնի դիտումներուն պղտ որութեանէն : »

Ուրիշ մը : «Բիյազ իւլ-Շիւէրա» (Դրախտ բանաստեղծներու) համեմատարար նոր ատեն :

ներ գրուած (1748) աւելի յառաջ կ'երթայ եւ անչէջ հուրերու դատապարտեալ մը կ'ընէ Սայեամը :

« Կեանքին սկիզբը խիստ որինտիպէ էր եւ բարեպաշտ՝ իր կրօնքին մէջ, բայց վերջի օրերը մեղադրանքի ենթարկեց ինքզինքը, զի ծիրանի գինի խմեց գիտութեան ըմպանակէն, եւ շարունակ գինեհար ու անզգայացած էր : Կ'ըսեն թէ իր մահու ընկն կտոր, մայրը շարունակ սղբերով ու սրցունքներով կ'աղերսէր Աստուծոյ ներքի անոր : Գիշեր մը Սմար իր մօրը երեւցաւ երազին մէջ, եւ սա յատեալը ուղղեց իրեն :

« Ո՛վ դու որ կը հատնիս մէկուն համար որ կ'այրի ու արժանի է այլ հիւսու :

« Ո՛վ դու որ ճարակ պիտի ըլլաս Դժոխքի հուրերուն ,

« Մինչեւ ե՞րբ պիտի շարունակես աղօթել — Ողորմէ՛ Օմարին

« Քեզի՞ կը վիճակի Աստուծոյ, ներողութիւն ստրվեցնել » :

Եւ վայրագ մոլեռանդութեան այս ապուշ գիւտը՝ այս քանակը մոցուած կը տեսնենք Սմար Սայեամի հարիւրաւոր պարսկերէն ձեռագիր եւ վիմագիր օրինակներուն մէջ իր զմայլելի տաղերուն սկիզբը, կա՛մ պարզամիտ գիւրահաւանութեամբ եւ կա՛մ խղճամտութեան հաշիւով մը, որպէս թէ հեղինակին ու իր մօր իրենց արժանաւոր «հուրն յաւիտենից» մէջ ապահով սեղաւորումէն յետոյ միայն ներքի ըլլար անոր ամպարիշտ տաղերուն ընթերցումին ձեռնամուխ ըլլալ :

Այս ամէնը կ'օգնէ հասկնա ու այն մթնութիւնը, նոյն իսկ մոռացութիւնը որուն մէջ թողած էին Պարսիկները հազուապիսի մոռուրական բանաստեղծը եւ իր գործը՝ այն պահուն երբ Եւրոպա եւ Ամերիկա ամենէն նուրբ եւ կիրթ ճաշակներուն վայելքն է իր գործը, եւ խանդոտ պաշտանքի առարկայ՝ իր անունը : Փիցցեբըլտ՝ անգղիացի թարգմանիչը՝ հաւանական կը նկատէ թէ Պարսկաստանի դեպքան ի Փարիզ որուն առաջ կարգացուեր էին Սայեամէն քանի մը տողեր՝ բնաւ իսկ կարդացած չըլլայ Սայեամ, եւ ինքն իսկ նահը՝ իր վերջին այցելութեան ատեն Անգղիա, երբ հիացումով կը յիշուէր իրեն Սայեամի «նունը, ցուցուցած էր թէ կ'անգիտանար այդպիսի պարսիկ բանաստեղծի մը դոյութիւնը : Արեւելքի մէջ պաշտօնապէս իբր պարսիկ դասական բանաստեղծը :

տեղձ ճանչցուած են Ֆիրտուզի : Հաֆըզ, Սաա-
տի, եւ Շեմսի թէպէրիզ (Ճիւլալէտտին Րուսի) :
Ասոնք են այն հեղինակները զորս ամէն կըր-
թեալ Պարսիկ սպանովարար ուսուցիչասիրած
է, եւ հաւանորէն զոյ գիտէք գլխ հնատուած-
դերով : Իսկ Սայեամ զիս հոն հազուագիւթ
հեղաբրքերներու միայն միայն ծանօթ կը
մնայ, ծանօթութիւն մը որ անոր իսկական
արժէքին գնահատուէն շատ հետի է :

Տարօրինակ հակադրութեամբ մը՝ եւրոպացի
թարգմանիչներն են որ Սայեամի գործն ու
հանճարը չօգտուցած են, զորս հանելով
զայն մոռացութենէն որուն մէջ թաղած էին
զինքը իր հայրենակիցները, քիչ մը Շէյքսպիր-
ի նման զոր գերման թարգմանիչներ հսկայա-
կամ հանճարի մը պատկանուոր գիրքին բարձ-
րացուցին : Պէտք է խոստովանիլ նաեւ թէ
Սայեամի թարգմանութիւնները ճիշդ «նոզե-
բանական վայրկեանին» ներկայացուցան են-
րոպայի : Գիրտութեան յառաջգիմութեամբ եւ
մասնաւանդ հանրական ընտելացուցով՝ նախ-
կին ամուր հատարի հիմերը խարխալ, բնու-
րոշականութիւնը (determinisme) ամէն կարգի
իրողութեանց մէջ ամենէն անխաբ վարդապե-
տութիւնը ճանչցուած, տիեզերքի վախճանը
անճանաչելի դատուած, յոռեանսութիւնը ամէն
ազնիւ հոգիի մէջ բուռնած, ու յիտոյ յոգ-
նութիւնը ամէն «գուր քան, անօգուտ վաս-
տակ» է — նարեկացիի բացով — տիեզերքի
գաղտնիքին թափանցելու քեզականորէն պատ-
րաստ հոգի մը մը կ'ընծայէին Արեւելքի հի-
նաուուրց հիասթափ եւ հեշտահրաւէր բանաստեղ
ծին հմայքին. եւ այսօր սոպակրութիւն տպա-
գրութեան կը յաջորդէ անդ դար, Սայեամի
ուսուցիչասիրութեան նուիրում յօղուածներ՝
ամէն ամսաթերթերու մէջ լոյս կուզան հետ-
դհեաէ, եւ ամէն քաղաք (Անգլիոյ ու Ամերի-
կայի մէջ) ուր մտաւորական շարժում կայ կը
պարծի իր «Սայեամ-քիւլտ»ով :

Ֆրանսայի մէջ կարսէն տը Թասի (1857) եւ
յետոյ Ռէշտի ֆրանսական հիւպատոս Նիքոլա
(1868), Գերմանիոյ մէջ Ֆօն Համմըր (1818),
իսկ Անգլիոյ մէջ Ֆիլիքսըրլտ (1858) առաջին-
ներն եղան իրենց թարգմանութիւններով —
մասնակի կամ ամբողջական — Սայեամը ծա-
նօթացնող իրենց երկրին :

Այս թարգմանութեանց մէջ երկուքը միայն
Նիքոլայինը եւ Ֆիլիքսըրլտինը, ամբողջական
են կամ ամբողջական տպաւորութիւն մը տալ

կը յաւակնին. եւ կ'արժեն մասնաւոր ուշա-
դրութեան առարկայ ըլլալ :

Նիքոլայի թարգմանութիւնը, թարգմանու-
թեան սխալներէն զապ երկու մեծ թերու-
թիւններով արքատուորուած է, բնագրին ան-
հարապատութիւնը կը Նիքոլայի անձնական
վեկիւղ-թիւնները առաջնորդուած թերեւս իր
պարսիկ բարեկամէն որուն հետ ըրած էր
Սայեամի ընթերցումը, Պարսկաց մէջ խիստ
տարածուած սովորութեան համեմատ, որով
իրենց հեշտընտել Սոֆի վարդապետութեան
կը յարմարցնեն, այլաբանական առումներով,
Սայեամի յանդգնութիւնները Նիքոլա կը յա-
մպար Սայեամի մէջ տեսնել ոչ թէ ազատական
մը սկիզբակի մը, եւ նպիկուրեան մը ինչպէս
տապակալ առուժով յայտնի կ'երեւի, այլ միս-
տիկ մը որ Սաքի Չիլիքիին փոխարեւորութեան
տակ քօղարկած է Աստուածութիւնը, ճիշդ
ինչպէս Հաֆըզի հիացողները փոխարեւորա-
րածելով կը մեկնեն թէ «կուռք»ը Աստուած
ինքն է, «գինեմուն»ը՝ մեծաւոր աղօթարձն
մը, «Գիւղուհիին զեղեցկութիւնը»՝ գերագոյն
էակլինկատարութիւնն է, «խոպոպներ»ը՝
քիփոսքին ծածանումներն են : «այսին վրայ
ծին»ը անտեսանելի միտութեան կէտն է, եւ
այլն : Կրնանք հասկնալ պարսիկ դրագէտնե-
րու փոթեւանողութիւնը կարծեցեալ ամբա-
րջութեան դատապարտութենէն ազատելու
եւ իրենց ըմբռնումներուն համաձայնեցնելու
իրենց հայրենակցին գործը, բայց դժուար է
հասկնալ թէ ինչպէս Նիքոլայի նման Արեւ-
մուտքի մը՝ որ սոանց կանխակալ կարծիքի
կամ մտահաճութեան կը վերձանէ այդ քառ-
եակները՝ կրնայ այդքան քիչ յստակատես ըլ-
լալ ու այդքան քիչ թափանցել անոնց բացալ
յայտ ոգին :

Թարգմանիչներուն ամենէն մեծը եւ արուես-
տագէտը Ֆիլիքսըրլտ ինքը՝ երբեք զոհ չէ-
նղած այդպիսի պատրանքի մը, եւ իր ըմբռ-
նումն ու գնահատումը Սայեամի գործին ու
հոգիին՝ շատ աւելի համոզիչ են : Արուեստա-
գիտօրէն ալ Ֆիլիքսըրլտի գործը՝ թարգմանու-
թեանց մէջ հազուագիւտ յաջողութիւն մընէ,
ոչ միայն ցուցնելով բնագրին բուն ոգին եւ
գունագեղ ոճը, այլ մասնաւորապէս կերտուած
չափով մը անգլիերէնին մէջ պահած ըլլալով
պարսկերէն քառեակներուն չափին ու կազ-
մուածքին համադր կերպով անոնց բոլոր
ներդաշնակութիւնն եւ հմայքը, այնպէս որ

Քարլայլի պէս դժուարահաւան քննադատներ իսկ չեն վարանած յայտարարելու զայն կատարեալ դոճար մը . որ նոյն իսկ բնադրէն անկախ՝ անդլիական գրականութեան բաժնաբաժնի արտագրութեանց հետ կրնայ մրցիլ եւ տպրիլ : Անհակասելի է թէ առանց Ֆրիցէրըտի , Սայեամի այսօր աղղած հիացումն ու փանդր անգլո-սաքսոն ցեղերուն մէջ՝ անկարելի էր որ ներկայ համեմատութեան հասնէր . եւ Սայեամի անձնու բնագիրը այնքան անյազ հետմարտութեան առարկայ ըլլար : Սակայն Ֆրիցէրըտի գործին՝ բնագրին հետ հարեւանցի բազդատութիւնն իսկ երեւան կը բերէ սախողութիւնը թէ շատ հետու է այն պարզ կամ հարազատ (բառացի կերպով) թարգմանութիւն մը ըլլալէ : Ինչ որ արդար ըլլալու համար Ֆրիցէրըտի նկատմամբ , ինքն ալ չէ մտադրած երբեք Ֆրիցէրըտու , Սայեամի քառեակներէն պատելով ու զտելով անոնց իսկահիւթը (իրեն համեմատ) եւ ներշնչուելով նաեւ ուրիշ պարտիկ բանաստեղծներու , ինչպէս Ա. թ. Մարի , Հաֆթ , Շաֆի եւ ուրիշներու գործերէն որոնց ընթերցումովը պարապած էր , ճարտարահիւս , կապակցեալ յաջորդութիւն մը յօրինած է քառեակներու , որոնք իրարու կը հետեւին իմաստի կարգով եւ աստիճանաւոր զարգացումով . իր քառեակները յաճախ պոտիկ մոզայիկներ են : պատկեր մը , իմաստը՝ Սայեամի մէկ քառեակէն թափուած , ուրիշ մը՝ մէկ տարբեր քառեակէ , ամբողջը մէկտեղ ձուլուած , ներդաշնակուած , եւ երբեմն ինքնահնար տողով մը ուժգնացած : Ֆրիցէրըտի գործին այս արուեստականութեանը վրայ վիճելու իրաւունք չունինք , քանի որ արդիւնքը՝ ուժեղ եւ կենդանի՝ այնքան գերազանց յաջողութիւն մը եղած է , եւ քանի որ հեղինակին հոգին ու պարսկական գունաւորումը կատարելապէս կը

հաղորդուին անզդիացի ընթերցողին : Ֆրիցէրըտ ինքն իսկ կ'ըսէ . «Ինչ գնով որ ալ ըլլայ , բան մը պէտք է կենդանի ըլլայ , նոյն իսկ մարդու անձնական փոքրագոյն կեանքին հոգեշնչումովը եթէ բնագրին մեծագոյն կեանքը չկրնար պահել : Լաւագոյն է կենդանի ճնճողուկ մը քան խոտալից արծիւ մը» : Երեւելի պարսկագէտի մը ուղղած մէկ նամակին մէջ՝ Ֆրիցէրըտ կը գրէր դարձեալ . «Չուարձութիւն մըն է ինձի՝ ուղղման պէս համարձակօրէն վարուել սա Պարսիկներուն հետ , որոնք (իմ կարծիքովս) բաւական բանաստեղծ չեն մարդս վախցնելու համար այդպիսի ազատ վարմունքներէ : եւ որոնք իրօք քիչ մը արուեստի պէտք ունին յղկուելու համար» : Այս սկզբունքով տողորուած՝ բնաւ վարանած չէ կարել , թափել ու ձուլելու , ի վնաս Օմարի բնիկ պարզութեան , որ , ինքն ալ կը խոստովանի , ա՛յնքան էական յատկութիւնն է Սայեամի : Թերեւս տարբեր կերպով կարելի չէր մերօրեայ վերարտադրում մ'ընել արուեստագիտական՝ ԺԱ . դարու Արեւելքի բանաստեղծ մը փոխադրելու համար արուեստան լեզուի մը մէջ ու թ դարերու փոփոխութեանց եւ տարբեր միջավայրի մը պահանջումին համեմատ : Սակայն միշտ կը մնայ պէտքը ճշգրիտ տառական անայլայլ թարգմանութեամբ ճանչնալու բուն խորհող— բանաստեղծը Պարսկաստանի , որ «երկու անէութեանց միջեւ վայրկեան մը» եկաւ այս աշխարհս , զգաց անոր խոովանքը , եւ թովեց զայն քերթուածով , գին իով ու գեղունիով :

Հայ ընթերցողներու համար այս պէտքը լեցնելու սահմանուած է մերձ թարգմանութիւնը :

Գ . ՓԱՌՆԱԿ

...dans les temps anciens et qui était...
...l'histoire de ce pays d'Asie...
...et comment il est un livre qui s'appelle...
...la Pharmani Asman...
...de ses notes et de sa mort.

Պ. Ֆ. Մաքլեր «Անահիտ»ի այս թիւով երևան կը հանէ շահեկան հեքեայթ մը հայերէն հին ձեռագրէ մը քաղուած։
Պ. Մաքլեր կ'ըսէ, հետեւեալով Փրիւտովի եւ Մարթէն արքային, թէ այս պատմութիւնը պարսկեցէնէ թարգմանուած է, բայց ազգայնաբար ապացոյց չի տար, այս հեքեայթը կրնայ արեւելեան հին աւանդակէ մ'ըլլալ, չայրջ մէջ ալ տարածուած եւ հայ թղթագիրներէ համեմատ տողաչափուած։ Որպէս ի՞նչ պարսկերէնէ թարգմանութիւնը ըլլալը հաստատուի, պէտք է ցոյց տալ փարսկական բնատկաբոլ. այլ պարագային հետաքրքրական պիտի ըլլար դարձեալ՝ տեւեալ արարեթութիւնները զոր հայերէնի վերածողը մացոցցիք է պարսկական բնագրին մէջ, որովհետեւ այս գրութիւնը համեղ ոճով մը խմբագրուած, եւ սահուն տողերով տաղաչափուած, հետեւ է ստրկական թարգմանութիւն մ'ըլլալէ՛ն յոյն իսկ եթէ թարգմանութիւնը չի ընդունուած։

Պ Ա Տ Ս Ո Ւ Ք Ք Ի Ն
Յ Ա Ր Մ Ա Ն Բ Ա Ս Ս Ա Ն Բ
Հ Ր Ա Ս Ր Ա Վ Ե Ց
Ֆ Ր Ե Տ Ե Ր Ի Ք Մ Ա Ք Լ Է Ր

Ֆարմանի Ասմանի վէպը որուն հայկական բնագիրը կը հրատարակենք այստեղ ֆրանսերէն թարգմանութեան մը հետ, պարսկի բնագրի մը հայացածն է։

Ըստ Էվարիսթ Փրիւտովի, հայերէնը 1724ին Կ. Պոլսոյ մէջ հրատարակուած է եղեր. զի՞թ այսպէս կը հասկցուի իր այս ձեռագրին վերաբերեալ կարճ ծանօթագրութենէն որ կը գտնուի Փարիզի Ազգային Գրադարանին հոյ՜սերէն ձեռագիրներու իր ձեռագիր ցուցակին մէջ։

Մարթէն արքան յոյն ձեռագիրներու իր ձեռագիր ցուցակին մէջ կը յիշէ Փրիւտովի կարծիքը, եւ կ'աւելցնէ թէ հայերէն թարգմանութիւնը արեւելեան աշխարհի լեզուով է եւ մետասանոսեայ ոտանաորով։

Հայերէն բնագիրը զոր կը հրատարակենք կը գտնուի Փարիզի Ազգային Մատենադարանի ձեռագիրներու բաժնին թիւ 69 (A. F.) հայերէն ձեռագրին մէջ (էջ 43—76)։

Այս գրութիւնը կը հրատարակենք նախ իր ներկայացուցած մասնաձեւը չանկեանութեան համար, եւ երկրորդ որովհետեւ չյաջողեցանք գտնել օրինակ մը պոլսական տպագրութենէն որուն մատենախոսական լեզուով խօսելով Փրիւտով աւելի կ'ակնարկէ քան կը յիշէ զայն։

...l'histoire de ce pays d'Asie...
...et comment il est un livre qui s'appelle...
...la Pharmani Asman...
...de ses notes et de sa mort.

HISTOIRE DE PHARMANI ASMAN

PUBLIÉE PAR FRÉDÉRIC MACLER

Le roman de Pharmani Asman, dont nous donnons ici le texte arménien accompagné d'une traduction française est en réalité la version arménienne d'un original persan.

D'après Evariste Prud'homme, l'arménien aurait été édité en 1724 à Constantinople; c'est du moins ce qui semble résulter de sa courte notice concernant ce manuscrit et renfermée dans son essai de catalogue manuscrit des manuscrits arméniens de la Bibliothèque Nationale de Paris.

L'abbé Martin reproduit dans son catalogue manuscrit des mêmes manuscrits la notice de Prud'homme. Il ajoute que la traduction arménienne est en vers de onze pieds et en langue vulgaire orientale.

Le texte arménien que nous éditons est contenu dans le ms. arménien, ancien fonds 69, fo 43 v. — 76, du département des manuscrits de la Bibliothèque Nationale de Paris.

Si nous publions ce texte, c'est d'une part à cause de l'intérêt spécial qu'il présente, et d'autre part parceque nous n'avons pas réussi à découvrir un exemplaire de l'édition de Constantinople, à laquelle Prud'homme fait allusion, plutôt qu'il ne la cite, bibliographiquement parlant.

F. M.

Պատմութիւն Չարմանազան քազաւորին ի հին
ժամանակս կէտայ 1) որ է քազաւոր Ասորեստանեաց
աշխարհին. եւ յաղագս խնդիր շինեալոյ
գտակի. եւ զծննդեանն որդոյ իւրոյ. որոյ ա-
ւանն կոչի Չարմանի Աւան. եւ պատմութիւնս
այս յաղագս վարոց եւ զորոնցն եւ իսկ շահն
իրոյ.

Եղև մեծ թագաւոր մի Ասորեստան,
Անուան թագաւորին կոչէ Չարմանազան.
Անուան շատ պարագայ հոգիս եւ հրաւանք
Ոչէր անիւ և հեծել պաշտէր պատկաւան.
Ոչէր թագաւորիս չէր հնազանդիլ նա.
Ոչէր ինչ ինչին նրմա այլ զբնական կայ
Ունէր անթիւ ակունք մալ եւ խաղիւնայ 3).
Չէր սընիկ թագաւոր եւ ոչ մեծ արքայ:

Իւր կայր հանց գեղեցիկ ընտիր թագուհի.
Արդար էր, ողորմամբ երկիր զով ի լի.
Ոչ ակն ոչ վերաբարից պրծնեալ ոչ Թահի.
Չունէր սիրտ փափկութեանն ոչ սէր աշխարհի:

Չիկայր թագաւորին վառանդ ոչ որդի.
Ոչ եզրայր ի հողէս ոչ եզրորդ զրդի.
Անցեալ էր ժամանակն իւր վաթսուն տարի,
Եւ չէր դաւակ տեսեալ իւր պըտուղ բարի:

Ի շնոր ի յաթոսն զորոն կայր ի լաց.
Ազոխի անէր բազում անպատ իսկ
Բաշխէր ողորմութիւնս տաւոր պարտացի.
Իրիցի ինչիցի էր իւր ժառանգ անթոսայ.
Ատե ինքն իւր անբնիկ վառ բանէր ողորմ.
Ի ի գինջ ծառ կանց արեկած զանիաթին ծաղիկով
Եւ գինջ բոյս կայ զայլար երեւն պըտուղ.
Եւ մէկ ծառ չորացայ թագաւոր թախտով.

Չայրիմ էս ի գազանս, ծրնունք յաճուան և.
Չեսնուս ևս յանպարտիս ի յաւեկունս և.
Չթոչոչից երկնից զիսանմէ) անթիւս, երամ է.
Իտանամ եւ յիս հայրմ. փեանքըս հարան է.

Ոչ ով կայ ինձ ժառանգ թաճիս ու թծիս ինձ.
Ոչ ով ինձ մըխիթար իւրնդուծըս արտա.
Եւ ծեր եմ եւ անցեալ գչափ ժամաւ ակիր.
Աւտար 5) ինչ պակասեալ է յաստըն վորդիս.

1) Անուան 2) Անուան 3) Անուան 4) Անուան 5) Անուան

(Fo. 43 vo). Histoire du roi Zarmanazan, qui a vécu dans les temps anciens et qui était roi du pays d'Assyrie. Comment il chercha à avoir un enfant, et comment il eut un fils, qui s'appela Pharmani Asman. Et cette histoire traite de sa vie, de ses actes et de sa mort.

Il y avait un grand roi en Assyrie; son nom était Zarmas[na]zan. Son pouvoir s'étendait sur plusieurs villes; il avait d'innombrables cavaliers, braves et athlétiques;

Il n'obéissait à aucun roi; son trône n'avait nulle part son pareil. Il possédait beaucoup de pierres précieuses (fo. 44r), des richesses et des trésors. Il n'y eut jamais un grand roi comme lui.

Il avait une reine très belle et d'élite. Elle était juste, charitable et remplie de crainte. Elle ne se parait ni de pierres, ni de perles, ni d'or; elle n'avait pas le coeur porté au luxe, ni aucun amour pour le monde.

Le roi n'avait pour héritiers ni un fils, ni un frère du même père, ni un neveu; il avait dépassé la soixantaine, sans avoir porté un fruit, sans avoir eu d'enfant.

Il descendait de son trône et pleurait toute la journée. Il adressait plusieurs fois des prières à Dieu; il distribuait des aumônes et des dons aux pauvres, et demandait un fils pour lui succéder.

Il se dit à lui-même beaucoup de choses en pleurant: Tout arbre planté se pare de fleurs; toute plante verte paraît couverte de fruits. Moi seul, roi sur le trône, je fus pareil à un arbre desséché!

Je considère les sauges: ils croissent et croissent; je vois les bêtes (fo. 44v): elles se multiplient; je regarde les oiseaux du ciel: ils sont un essaim innombrable; je retourne et je me considère: ma vie est vouée au malheur.

Je n'ai personne comme héritier de ma couronne et de mon trône; personne qui console et réjouisse mon coeur. Je suis vieux et j'ai passé la mesure de mon temps, les jours sont comptés en ce monde.

1) Անուան 2) Անուան 3) Անուան 4) Անուան 5) Անուան

Իսայ աստեղագիտի գիտնականին յաշխարհն 1) , եւ կոչե՛ գնա քաղաքո՛րն . յաղագս մեկնե՛լոյ երազին զոր տեսայ եր . եւ կիտե՛նի՛ս աստեղսն եւ զանգաւակնորքիսն :

Եղեւ յանկարծակի գիտումըն 2) յայտնի , Ռամալ եւ աստղագէտ երկնային գրնտի . Գիտէր զաստեղս երկնից թէ շար թէ բարի , Տուցնէր ամէն մարդոյ զիւր կեանքըն յայտնի :

Համբաւ ելաւ աշխարհ վասն ըռամալին . Եկեան ըզնա գովեցին մեծ թագաւորին . Թէ այր մի աստղագէտ երկնային գրնտին , Յայտնէ նա ըզմարդուն ըզչարն ու զբարին :

Լըսեց զայն թագաւորն ու ուրախացաւ . Խըրկէ թէ՛ զ երկոյն որ մօտ առ ինք զայ Միթէ մեկնէ գերագն եւ յայտնէ նորա , Կամ թէ որդեմնութեան ճարակ գիտենայ 3) :

Եկեալ առ թագաւորն աստեղագէտն այն , Երկիր պաղեալ եւ ծուներ իջեալ առ արքայն , Խորհել թէ զի՛նչ կամի խօսիլ առ ինք բան . Նա հրամայեաց նըստել զէմ իւր յանդիման :

Հրաման տայ թագաւոր նըստիլ յաթոռոյվ . Բերեն իւր կերակուր քաղցրահամ շաքրով . Գինի անուշ նոքա ըմպէին սիրով . Ըպա կամկար յտոաջ զայր հարցանելով :

Ասէ՛ Ռուստից ես դու կամ ո՞ր աշխարհէ : Ասաց թէ՛ Իմ աշխարհըն Եգիպտոս է : Ասաց թէ՛ Ռ՞ր ազգէ կամ անունդ ի՞նչ է : Ասաց՝ Եբրայեցեաց . անունս 4) է Մուսէ :

Ասաց թէ՛ Ի՞նչ արուեստ գիտես կամ ի՞նչ բան Ասաց՝ Եմ աստղագէտ եւ բրժըշկական : Ասէ՛ Ռ՞նց ճանաչես աստեղաց շըրջան : Ասաց թէ՛ Ճանաչեմ զերթ զիմ ազգական :

Ասաց թէ՛ Բրժիշկ ես , դու արա՛ 5) ինձ դեղ : Ասաց՝ Ի՞նչ ցաւ ունիս , յիսնէ կ'ուղես դեղ : Ասէ՛ երազ 6) տեսեր եմ մեծ եւ անեղ : Ասաց՝ Ես հարցանեմ երկնային 7) աստեղ :

1) Ձեռագրին մէջ՝ աշխարհն :—2) գիտուն մի ? 3) Ձեռագրին մէջ՝ ճարակիտենայ :—4) Ձեռագրին մէջ՝ յանունս :—5) Ձեռագրին մէջ՝ արայ : 6) Ձեռ. մէջ՝ յերալ :—7) Ձեռ. մէջ՝ յերկնային :

Arrivée du savant astrologue dans ce pays; comment le roi le manda et comment il expliqua le songe que le roi avait vu; comment il observa les étoiles au sujet de son manque d'enfants.

Tout à coup apparut un savant fameux, géomant et astrologue de la sphère céleste; il connaissait les étoiles du ciel, les mauvaises comme les bonnes; il dévoilait à chacun sa destinée.

La réputation du géomant se répandit dans le monde entier. On vint en faire l'éloge au grand roi: Un astrologue révèle à chacun son mal et son bien.

Le roi l'apprit (fo. 45) et se réjouit. Il envoya aussitôt le chercher et l'amener chez lui. Il pourrait peut-être expliquer son songe, ou bien il trouverait le moyen de lui faire naître un fils.

L'astrologue vint auprès du roi, s'agenouilla et baisa la terre; il pensait à ce que le roi lui dirait; celui-ci lui ordonna de s'asseoir en face de lui.

Le roi lui donne l'ordre de s'asseoir sur un siège; on lui apporte des mets sucrés; il buvait avec délices du vin doux; puis [le roi] s'avancait et lui demandait:

- D'où es-tu? disait-il, ou de quel pays?
- Mon pays, dit-il, c'est l'Égypte.—De quelle nation, dit-il? Et quel est ton nom? —Je suis hébreu, dit-il, et mon nom est Moïse.
- Quel art ou quelle chose connais-tu, dit-il?
- Je suis astrologue, dit-il, et médecin.—Comment, dit-il, connais-tu le cycle des étoiles? —Je les connais, dit-il, comme s'ils étaient mes parents. (fo. 45v.) —Tu es médecin, dit-il; fais-moi un remède. —Quelle maladie as-tu, dit-il, puisque tu me demandes un remède?—Il dit: J'ai vu un rêve grand et terrible.—Je vais interroger, dit-il, les étoiles du ciel.

Ասէ՛ Ծառ մի տեսի խիստ բարձր ահաւոր,
 Ճիւղքեր ունէր յոլով¹⁾ մեծ եւ զօրաւոր,
 Հայր ես ի ծառին թէ էր պըտղաւոր
 Չեկայր ըսկի պըտուղ, բայց ինքն էր փայտ չոր :

Եղեւ յանկարճակի՛ շարժիւն ի ծառին .
 Ամէն հաւասար փրօւին կանանչ եւ ծաղկին .
 Պըտուղ մ'երեւեցաւ ի ծայրին ծառին .
 Իայց զի՛ պայծառ գունով, նրմանեալ վարդին :

Եբեր զիմաստութեան գիրն եւ երաց նա .
 Որ գինչ ճարտարութեան արո. ետ ի հոն կայ²⁾
 Խնդրեաց շուտ եւ եզիտ ասաց թէ՛ Ա՛րբայ .
 Գեղ մեծ են աւետեաց³⁾ բանքս որ առ իս կայ :

Այն ծաղն որ ահաւոր, գու ես, թա՛ դաւոր .
 Որպէս անզաւակ ես՝ վասն այն էր հառ չոր .
 Պըտուղն որ երեւէր անկասկած աղւոր .
 Զաւակ քեզի ծնանի լինի թագաւոր :

Բանայ⁴⁾ զգիրըն, տեսնու զծընու՝ զըն մանկան
 Եւ զաստղն իւր տեսանէ. զհուրմ եւ ըզհրաման
 Եւ զաստղն իւր զըտանէ եւ զժամ ծընընդեան .
 Պատմէ զայն արքային մեծ աւետեաց բան :

Ասէ՛ Ծնունդըն շամօին է արեգական,
 Յորժամ Խոյն մըտանէ ժամանակ զարնան,
 Լինայ քեզի զաւակ զեղով աննըման,
 Յայտնի մեծ թագաւոր պատերազմական :

Եւ իւր աստղին հարի՛ֆըն Մուշթարին է,
 Որ մեծ փառաց տը. ող եւ նըշանակ է,
 Ապա Զօհրային սիրտն այլ հետ իրենն է .
 Ուտէ շատ սիրու զահր ի յտար ազգէ :

Իր հերն ոսկիատես եւ մազն է գեղձան .
 Եւ ծինն ի մէջ սրտին էր աստղանըման .
 Այն է իւր մեծութեան եւ փառաց նըշան .
 Իայց շատ պանդխտութիւն ի յտարութեան :

Իերեալ թագաւորին պարգեւք մեծագին ,
 Բզգեստ արքայական նըմա հագուցին .
 Երես ինչըս բազում եւ ակունք անդին .
 Ասաց առ ինքն կենալ այն գիտնականին :

(Շարունակելի)

1) Չեկայր ըսկի մէջ՝ ոլով :—2) Չեկայրին մէջ՝
 ի հաւն կայ . —3) Չեկայրին մէջ՝ յաւետեաց :
 —4) Չեկայրին մէջ՝ բանա :

J'ai vu, dit-il, un arbre très haut et formi-
 dable, ayant des branches nombreuses, grandes
 et puissantes. Je regardai si l'arbre portait des
 fruits. Il n'avait aucun fruit; rien que du bois sec.

Soudain, un feuillage et des fleurs tombent toutes à la fois; un
 fruit parut au sommet de l'arbre, mais d'une
 couleur radieuse, pareille à la rose.

[L'astrologue] apporta le livre de la sagesse
 et l'ouvrit; [le livre] contenait tout ce qu'il y
 a d'art habile; il chercha bien vite et trouva;
 il dit: O roi! J'ai de grandes et bonnes nouvel-
 les à t'annoncer.

Cet arbre formidable, c'est toi, ô roi. Tu es
 sans enfants; c'est pourquoi cet arbre était sec.
 Le fruit qui parut incontestablement beau, c'est
 un fils qui te naîtra (fo. 46) et qui sera roi.

Il ouvre le livre et voit la naissance de l'en-
 fant. Il voit son étoile, son pouvoir et sa puis-
 sance. Et il découvre son étoile et l'heure de
 sa naissance. Il fait connaître au roi cette gran-
 de et bonne nouvelle.

Il dit: Au moment où le soleil naît, en en-
 trant dans le Bélier, au temps du printemps, il
 te naîtra un fils, d'une beauté incomparable,
 roi fameux et grand guerrier.

Son étoile a pour voisin Jupiter, qui est l'em-
 bème et le dispensateur des grandeurs; puis, le
 cœur de Vénus est avec lui; (une personne)
 de nation étrangère le fera beaucoup souffrir
 d'amour.

Il a des cheveux pareils à l'or et des poils
 blonds; le grain (de beauté) au milieu de sa
 poitrine était semblable à une étoile. C'était là
 le signe de sa grandeur et de sa gloire; mais
 il errera longtemps en pays étranger.

Le roi lui apporta des présents de grand prix;
 il le fit habiller de vêtements royaux (fo 46vo);
 il lui donna beaucoup de biens et des pierres
 précieuses et dit à ce savant de rester près de
 lui.

(A suivre)

Լ Ա Յ Գ Վ Ր Ե

Լ Ո Ւ Ս Ա Ի Ո Ր Չ Ի Ն Կ Ա Ն Թ Ե Ղ Ը

Երբ Անահայ որդին, Հայոց մեծ լուսաբերը,
 Կանգնեց ամէն տեղ՝ Թորգոմայ բարձր տափերը՝
 Բրիստոսի սուրբ շէնքը, Չարին դէմ յաղթկու նըջան,
 Երբ թագաւոր մ'անասնօրէն խօլացած, դաժան,
 Իր ծիրանի զգեստը կուտի մ'արեամբ շաղախած,
 Մերկացաւ ալ, երբ քաւութեան փայտիկը շողաց՝
 Եւ աստուծոյ գահոյքէն լոյս մը ծածանելով
 Դըլուխն ի վեր թրուաւ ճախրեց վեհ ճաճանչներով,
 Երբ կըրծարախ ամբոխ մը՝ նոր յուտով զօրացած՝
 Նըստաւ գետին եզրը՝ լացաւ, արտաբեկ զղջաց
 Եւ ուրացաւ խրժրժութեան վարար թափերը, —
 Սուրբ Հայրապետն՝ աստուածառաք մեծ լուսաբերը,
 Իր նոր հօտին՝ որ լալագին զինք կը թախանձէր,
 Ըսաւ. Աստուած այսուհետեւ՝ ոչ վիշապ օձեր՝
 Չեղ հետ պիտի բընակի. արդ՝ թող առւէք երթամ,
 Իմ փըրկութիւնս շահիմ, հոգիս մահուան ձեռքը տամ:

Ելաւ սարէ սար բարձրացաւ, եւ առանձնացաւ
 Երկրէս հեռու՝ անկոխ կատարն ուր փայտար, անձաւ,
 Եւ դարաւոր ծերպեր միայն մերթ կ'որոտային՝
 Երբ կ'ողողէր ամպաշունչ թուխպն անեղբ ամային,
 Այնտեղ պայծառ հոգին թըռչող ճաճանչի մը պէս
 Անդունդն ի վեր կարակնեցաւ, պանծալի հանդէս:

Նազէ՛ խըրոխտ, ձիւնապըսակ լեռ, Արագած լեռ.
 Հըրեղէն միտք մը բարձրացաւ ճակատող ի վեր.
 Ինք երկնադէտ հովուի մը պէս անքուն պահապան,
 Քու գազաթէղ հըսկեց, զընձեց մահուան արիւթան:
 Գիշեր ցորեկ աստուածակոչ աղաղակները
 Ջորոնք անմահ քարաժայռերն ու խարակները
 Կը կըրկնէին դերիվերոյ թառանչներու պէս,
 Երբ գետնամած աղօթք կ'ընէր, եւ ամէն երէզ,
 Եւ ամէն գահ, եւ ամէն խոր կը գոռային զայն,
 Եւ կ'աղերսէր՝ պալատախօս կեղերջական ձայն,
 Որ Հայոց առհմ, եւ Հայոց տունն եւ Հայոց հոգին
 Հրեշտակներու հովանւոյն տակ անքոյթ բընակին,
 Ամենակալն անտես չընէ, ինքն անզուլ հոգայ
 Եւ պաշտպանէ զանոնք, հովին տակ որ կուգայ՝
 Անդընդական ուրու՝ ոտքէն փայլակ թափելով,
 Կը տատամսի արիւնաներկ աղօտ արիւրով՝
 Կատար, ժայռ, ամպ, թուխպ կը բըռնէ՝ վեր կը խոյանայ, —
 Ինք քըճքըճած մարմնով՝ Հայոց վըսեմ քահանայ,
 Եւ հայրապետ եւ նահատակ՝ իր ձայնն արձակեց,
 Կըրակին պէս որ բարձրաչու, անհուն անընկէց
 Ամպրոպներու ծոցը ծընունդ առած կ'որոտայ,
 Եւ միջոցին կողկողալու հըրաւէր կուտայ,
 Քանի շողերն ալիք ալիք վառ կը բորբոքեն:

Մինչև որ միտք առաւ անոր կանխագէտ հոգին
 Թէ խընկալից խաղաղութեան ժամերը կուգան .
 Այրը մըտաւ՝ ուր մշտապէս եւ յաւէժական
 Ըստուերներով նախորտապատ՝ ինք պիտի նընջէր .
 Շէնք մ'ըսկըսաւ ճարտարպետի, քանի դեռ ողջ էր,
 Հիմնել սկըսաւ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին :

Բայց մինչ ամբիժ թաթերն՝ որոնք զաշխարհ օրհնեցին,
 Մեր դաստակներն ելան անխոնջ դատելու սկըսան,
 Հըրաշափառ լոյս մը ցոլած ցաւանդուն ծիածան .
 Եւ մըթութեան երեսոյթներդան յայտադան ալ .
 Ահա երգեր, հեղ մըմունջներ նկըսան բարձրանալ —
 Կը հընջէին եւ ետեւէ ետեւ կուգային
 Երանութեան ողջոյն տալով անմահ վըկային :
 Լեռը թընդաց եւ իր ձոցէն կըրակ կը թափէր .
 Սերովբէներ ահա՝ շողջղեաւետարեր՝
 Հոյլքով բոյլքով կը թափէին, մեծ քայտի մը պէս,
 Լոյս պըսակներ կըրնուով ձեան նըման բոցակէջ .
 Փետուրներնուն քըչանցքներէն նըշոյլ կը կաթէր .
 Ամէն մին ձեռքն անգին քարեր, մարգարտի հատեր,
 Աւետարան, սկիհ, խաչ, քուրվառ, թագ, ցուպ էր բընած,
 Մարտիրոսին օգնել կուգար որ, ցեռ ձեռնամած,
 Իր տեսիլքէն ուրախութեամբ հոժ՝ կը սաղմոսէր,
 Եւ մանուկներն, որոնց անունն է Ջըւարթուն Աէր,
 Իրենց փարփառ դիտակներէն լնց ու դահանակ,
 Ջըմբուխտ ու սարգ, կարկեհաններ, ժըպտի նըմանակ,
 Կաղկեղոններ թափթըփէցին՝ գըլուխ թօթվելով :
 Յետոյ ոսկի բեւեռներով քաջակի մըրճերով
 Ելան զանոնք յեռուլ զօգէլ, գործել քանդակել .
 Հայաստանեայց եկեղեցին փառօք հիմնարկել :
 Ոսկի խորան մը բարձրացաւ՝ ամբողջ թանկագին,
 Որ հազար շող կուտար ինչպէս Աստուծոյ հոգին :

Չորս հատ զըմբուխտ սիւն՝ մարգարտեայ գըրասանգներով
 Չայն շորս դիւաց կը վըրէին՝ կայծեր ցանելով :
 Յակընթակու աշտանակներ, ճըրագներ վառած
 Կը ցոլային՝ առաւօտեան պէս խաւարն ալած :
 Սկիհը զոր պերճ ագաւանգներ կը զարդարէին,
 Արեգական պէս կը կանգնէր, համակ երկնային :
 Ամէն Սերուբ, ամէն Կերուբ՝ քընար ձեռքն առած՝
 Երգ մը կ'ըսէր, կը ձընրագրէր Աստուծոյ փառաց,
 Կ'երկըրպագէր սուրբ խորանին՝ ապա կը թըռէր,
 Կը բարձրանար տաճարակերպ վնէ գագաթն ի վեր,
 Որ վանակնեայ կանթեղ մ'անոր խոր առաստաղէն
 Արծաթայեռ շըղթաներով կապին ու կախեն .
 Ապա զարձան թէ ատենն է սուրբ պաշտաման,
 Եւ պարգեցին շուրջառն ամպի մը պէս ոսկեման :
 Սուրբ Գրիգոր, խոյր ի գլուխ, հանդարտ, ձեռքը մատանի,
 Ցուպը բընած, ելաւ՝ Ոսկի Տաշտին դէմ կանգնի,
 Վերջին անգամ բաղկատարած պատարագ ըսէ :

Բայց ինչպէս լոյսն առաւօտուն շաղեր կը հոսէ,
 Լաց մ'աղպէտ սուրբ աշուրներէն ցայտեցաւ թըռաւ .
 Չիւտարած մօրուքը՝ գէջ, անձայն կանգ առաւ :

Բուրվառներէն եւ ոչ մին ա՛լ բուրում կը ցանէր :

Ո՛հ, ի՞նչ կըսկիծ, ի՞նչ անձանօթ մըռայլ տեսիլներ
 Յեղակարծուօտ խրտովեցին զանի այդ պահուն .
 Ինչո՞ւ լացաւ, խոր մորմոքէ՞ն թէ սրտին ահուն,
 Երբ Աստուծոյ դէմ ելած ինք այդ վերջին անգամ ,
 Կը մըրմընջէր՝ «Տէ՛ր, ա՛ն հոգիս, թող քու ծոցըդ գամ »
 Վըտիտ ու թուխ բազուկներն, ո՛հ, խոնջ էին հիմա ,
 Եւ կ'իյնային դանդաչելով, աւա՛ղ, ակամայ :
 Բայց իսկ եւ իսկ ձայն բարձրացուց եւ ըսաւ . «Ո՛վ տէր,
 Քու խորհուրդներդ անյայտ են մեզ, խելքէ գերիվեր :
 Ինչ կ'ընես, դու միայն գիտես, դու ես դատաւոր,
 Պատուհասող եւ ներող : Դու միայն, ո՛վ Հըզօր ,
 Ամէն գայու դէպք յեղեղմունք ի հընուց դիմես .
 Չըկայ ծածուկ ժամանակի ունչ զոր չըզիտես .
 Վասնորոյ քեզ կը պաղատիմ, ո՛վ Ամենագէտ,
 Ձեռքըդ քաշէ՛, եթէ հընար է, պատուհասքէդ .
 Այս ժողովուրդն՝ ըսիր՝ փրկէ՛, եւ ես, մեղաւոր ,
 Բայց պատուէրիդ հնազանդ, ելայ, մերկ, արիւնաթոր .
 Բացի կըշտերս բարբարոսին վայրագութեան դէմ,
 Որ ընտրական ազգըդ մեղաց դուքէն ազատեմ՝
 Յիշէ՛, յիշէ՛, ո՛վ Տէր, բոլոր խիտ կըտտանքները
 Չորոնք մարմինս կըրեց, յիշէ՛ նախատանքները,
 Եւ լիբը ձաղկանքն որ առաքեալըդ ծանակեցին,
 Երբ մահուան հետ պայքարեցայ, — բայց դուն օգնեցիր :
 Եթէ օրեր պիտի վազեն՝ դառն եւ անձանձիր,
 Եւ աղէտքներ որ թեւաբաց երամով սոճրան
 Եւ Արամեան տանըդ վըրայ սեւ արիւն ձորանչ
 Եւ եթէ հարկ է՝ անաւոր հարկ է անխուսափ .
 Որ տըւայտանք, մահ, վեհերում, սոսկում ու սարսափ
 Քու ժողովուրդըդ պաշարեն, չըչեն, ըսպառնան —
 Ո՛վ Աստուած, ոյժ տուր գոնէ, ոյժ տուր որ դիմանան :
 Ոյժն որ ինձի չընորհեցիր, իմ հօտիս ալ տուր .
 Թող անդոսնէ ահ, հալածանք, գերութիւն ու թուր .
 Թող մի՛ տար, մի՛, տըկարանայ այս ժողովուրդը
 Եւ անոր սէզ վիզը թեքէ վըշտի խորհուրդը :
 Թող մի՛ տար, մի՛, վըհատութեան հայտնանքն ըսէ,
 Այլ հաւատք տուր անոր, սըրտին՝ կըրակով խօսէ՛ :
 Յիշէ՛, ելայ ես, քանի ոյժ կուտայիր ինձի,
 Եւ երկաթի տատասկներէն անահ քայեցի :
 Յիշէ՛, հայած կապարը կուլ տըւի եւ , ցըլազ
 Բայց անյողզողդ հըսկեցի՝ սուրբ հաւատքիդ պահակ ,
 Թող իմ հօտս ալ կարենայ ցաւ, բըռնութիւն խոտել ,
 Եւ կարենայ ինձի նըման բարկ ծուխ հոտոտել,
 Հեղձամըղձուկ կուրծքով, սակայն քեզ վըստահ ու լուռ :
 Սուր մը պիտի գայ, զայն պիտի տեսնան դար ու բլուր .
 Ըսպանելու՝ կատաղութեամբ զայրացած կուրցած .
 Իմ ժողովուրդս, փիերն անյոյս եւ արիւնաթաց,
 Երես պիտի չըկարենայ պարտըկել որ լայ .
 Խաւարն, Աստուած, ի՞նչպէս անեղ պիտի ցոլցըլայ .
 Ահ արհաւիրք պիտի վազեն ոտքերը լըզեն,
 Որ չնոր՝ մը լոկ ակընկալէ, — այն ալ Օրհասէն :
 Իր ոսկորներն անդամ անհուն ցաւ պիտի գոռան,
 Քանի հընչէ խուճապներու մահաչունչ քուրան .

Անդոհական անտիքներ, սեւ բոթի վոհմակներ
 Գըլուխն ի վեր պիտի ճըչեն, աւա՞ղ, քանինե՛ր.
 Համատարած գիշեր մը զայն պիտի ծըրարէ,
 Մինչեւ որ ինքն իսկ ըսէ՝ Այս մահուան խաւար է :
 Անյուսութեան վերապ պիտի մըտնէ ինծի պէս —
 Բայց դու զանի ա՛լ մի՛ լըքեր, իր վըշտերը տե՛ս,
 Ոյժ տուր՝ տոկայ, Արշալուսոյ մը միշտ ըսպատող,
 Որ պիտի գայ՝ կոպերն ամբողջ ճատագայթ ու շող :
 Եւ խընդաբեր Արեւ մը բիբ պիտի ունենայ :
 Թող գայ, ո՞վ Տէր, այդ առաւօտն ու թող բարձրանայ :
 Յընծայ Հայոց լեռներն ի վեր՝ խաչվառի մը պէս,
 Թող անոր ծոցն անունդ կարգան՝ ամբողջ բոցակէզ :
 Թող նըչա՛ իդ բուրբ Սիրոյ չեփորներ հընչեն,
 Երբ ժողովուրդը դուրս ելլէ իր աղջամուղջէն,
 Յաղթական, սէգ, այլ եւս ազատ, քու կողմը դառնան
 Եւ տարփողեն Արուսեան մեծ, վըսեմ Ուսաննան :

Այսպէս ըսաւ սուրբ Հայրապետն . եւ հրեշտակներն ալ
 Սկըսան բուրվառ ճօճել, յետոյ երկինք համբառնալ,
 Եւ միաձայն կը կըրկնէին՝ Ամէն, Տէր ամէն .
 Լուսաւորին ուրախացած՝ ոտք ելաւ գետնէն,
 Եւ կանթեղին որ կ'երերար, ձեղունէն կախած,
 Վառած պատրոյզ մը կարկառեց, եւ լոյսն շողաց :
 Խաչակընքեց զայն, թէ լուսէն չը պակսի սա,
 Հայաստանեայց եկեղեցին յաւիտեան յուսայ :

Ո՞վ ժողովուրդ, ողբերգական թշուա՛ռ ժողովուրդ,
 Զոր ահաւոր ճակատագիր մը՝ դեռ անյագուրդ՝
 Արիւնածուծ կ'ընէ, ո՞վ դու աղէտքի ամբոխ,
 Գիշերաչու թափօր՝ սրտէդ կըրակ թօթափող,
 Մի՛ վըճատիր երբեք — քու լոյսըդ կը պըլպըլայ,
 Բու լոյսը՞ որչափ որ երկինք հողմայոյզ ըլլայ,
 Որչափ ալ սեւ ամպրոպներու շուռը փըրփըրի,
 Անչէջ է, մութ տեղ դողդոջուն՝ բայց միշտ կը վառի .
 Անքակտելի լեռն ի վեր բարձր մասուռ մը կայ,
 Հաւատքդ այնտեղ կը բընակի, յուսա՛ եւ տոկա՛,
 Հաւատքդ այն տեղ է, դուն գիտես, կանթեղդ այնտեղ է
 Գիշեր ցորեկ լուսանըչան մը կը փողփողէ :
 Եւ ոչ գիշերն, ոչ բըռնութիւնն, ոչ պըղտոր քամին,
 Ոչ ամբարիշտ լըրբութիւնն, ոչ նենգօղ թըշնամին,
 Ոչ սպառնալիք եւ ոչ սաստի սուրհանգակները,
 Ոչ թագաւոր, ոչ արքունի հրովարտակները :
 Անոր դըպչել կըրնան : Ո՛հ, այն սըրտիդ հաւատքն է,
 Եւ զայն ոչ ոք, ոչ ոք, գիտես, պիտի խափանէ :
 Մինչեւ որ օր գայ եւ երկինք զարձեալ քեզ խընդայ,—
 Եւ գարձեալ ան լուսադիմի աստղին պէս լոյս տայ :

ՎԱՀՐԱՄ ՍՎԱՃԵԱՆ

ՔՐՈՆԻԿ

— Փարիզի Հայոց երկրորդը . — Փարիզի Հայոց Բարեկործակիչ ընկերութեան տարեկան երկրորդը անդի ունեցաւ մարտ 19ի իրիկունը : Փարիզի հայ զաւոյթը գրեթէ ամբողջութեամբ փութացած էր ներկայ դանուիլ , ու եկած էին նաեւ բազմաթիւ ֆրանսացի ընտանիքներ : Կը նշմարուէին քանի մը անձնաւորութիւններ . ինչպէս Պ. Լուի Տիւրբուր, «Էօրսփէէն»ի խմբագրապետը, Պ. Փիեր Կիւար, Ֆրեստրիք Մաքլէր, Տր. Նիքոլէ Էնսթիթիւ Փասթէօնէն , Ժան տը լա Վոսէր վրայասանուէրն, եւն, եւն :

Պ. Անաթօլ Ֆրանս, որու հովանաւորութեան տակ կը տրուէր երկրորդը, հակառակ որ ըստ իր պաշտօնի «Մանրէն տ'Օղի» թատերադրութեան վերջին փորձերը վարելու համար «Ռընէսան» թատրոնը գտնուիլ , եկաւ կէս մամու չափ մնալ սրահին մէջ , ողջունել կազմակերպիչները եւ վր համակրութիւնները անդամ մը եւս յայտնել հայ հասարակութեան :

Նուագահանդէսին մասնակցեցան տը Թրետերն վերակոմսուէրն , որ երգեց Մասնէի «Մանու»ին վալսը, Ա. Հորմէսթիմնաւիտիւսը եւ Ա. Թոմայի «Համէթ»ի գրքին եղանակը . տիկին ԺանՊէր, որ երգեց «Լաթրավիսթայի» մէկ եղանակը եւ ֆրանսական հիւ երգեր . Սր. Ժան Լը Ֆուրնիէ որ երգեց Սէն-Մանսի «Սամսոն է Տալիլա»ն եղանակ մը, Պ. Լապանի , որ երգեց «Կարմէն»ի տոն ժողէի եղանակը . Օր Ռէնալա , որ երգեց «Վիէօի» յիթանս տը Վէնիւսը, Սր. Կոլտենպերկ, որ երգեց Մասնէի «Մարի-Մակալէն»էն կտոր մը , եւ օրիորդ Բօշէն եւ Շուարձ, Օփերայէն, որոնք պարեցին Լուի Ժե. Ի ոճով երկու պար : Պ. Պ. Բօյաջեան, Լապանի եւ Սիւալէր, Օրիորդ Ռէնալա, Սարա եւ Փ. Կոլտենպերկ երգեցին մէկ քանին այն հայ ժողովրդական երգերէն զոր Պ. Բօյաջեան հրատարակեց վերջերս : Տիկին Սըլվիա Վիկէր եւ Օր. Տելվէր, որոնք խոստացած էին արտասանել Ա. Բասհակեանի «Բամ ուղին» եւ նաեւ պետ Քուչակի «Սիրոյ երգերը» . չկրցան զբժարողաբար իրենց խոստումը կատարել , մին ծանր հարբուխով մը արդիւրեւ ըլլալով, միւսը անձնական գործով մը այդ իրիկունը Փարիզէն հեռանալ ստիպուելով : Պ. Չօպանիան կարգաց այդ բանաստեղծութիւնները : Նուագահանդէսին ամենափայլուն մասը կազմեց մեր տաղանդաւոր հայրենակից Պ. Տիրան Ալեքսանեան բամբուլութեան հարին նուագածութիւնը . Պ. Ալեքսանեան նուագեց , զմայլելի փափկութեամբ եւ ճարտարութեամբ , Պոքլէրի ինի «Սոնաթ»ին եւ Ա. տաճիօն եւ Ալլիկիօն, Փոփփէրի «Փափիլոն»ը եւ Սիմոնէթի Մատրիկալը :

Պ. Շ. Աղամեան գծած էր երեկոյթին յայտագրին համար շատ սիրուն ճակատակար մը՝ հայկական հին ձեռագիրներու զարդապատկերներուն նմանողութեամբ . այդ գծագրութեան վերարտադրութիւնը կուտանք՝ յաւելուածով մը մեր ընթերցողներուն :

Կէս դիշերին սկսաւ պարահանդէսը , որ տեւեց, մեծ ոգեւորութեամբ, մինչեւ առտուան ժամը 5 :

Ժամը 2ին մօտ քաջուեցաւ զիճակահանութիւնը, որուն տոմսակներէն բաւական ծախուեցան երեկոյթին մէջ՝ շնորհիւ տիկնանց օժանդակ մասնակցութիւն ջանքերուն :

Երեկոյթին ու վրձակահանութեան ձգած զուտ շահը 4000 ֆր. ի չափ ըլլալու է , Բաւական սխմեր դեռ վճարած չըլլալով իրենց տոմսերուն գինը , վերջնական գումարը առայժմ կարելի է որոշել . յաւիջիկայ թուով կը հրատարակենք զայն :

Պ. Բօյաջեան եւ հայ ժողովրդական երգերը . — Փետ. 21ի չարաթ օրը, «Էքօլ տէ հօթ-գէթիւտ Սոսիալի» սրահին մէջ, խոռոն բաղմունութեան մ'առջեւ (ամենամեծ մասամբ Եւրոպացիներէ կազմուած) Պ. Օպրի բանաստեղծիւն մ'արտասանեց հայ երաժշտութեան մասին , որմէ յետոյ Պ. Բօյաջեան, Պ. Լապանի, Օրիորդ Ռէնալա եւ Սիլա երգեցին այն տասը երգերը զոր կը պարունակէ Պ. Բօյաջեանի վերջերս հրատարակած հաւաքածուն . հասարակութիւնը շատ համակրական ընդունելութիւն մ'ըրաւ այդ գունդերը ու ինքնատիպ երգերուն :

Մարտ 26ի չարաթ իրիկունը «Իւնիոն Գրեթիէին»ի սրահին մէջ , Պ. Բօյաջեան առաւ նուագահանդէս մը , ուր Պ. Օպրի զարմեւ բանաստեղծիւն մ'արտասանեց . Պ. Բօյաջեան երգեց հայ ժող. երգեր , ինչպէս եւ քանի մը սուսական երաժշտութեան կտորներ Պ. Լապանի, Օրիորդ Վոլտենպերկ եւ Ռէնալա երգեցին հայ ժող. երգերու ֆինս . Թարգմանութիւնները . Պ. Լ. Չէյթլէն ոռւս ջութակահարը , քանի մը կտորներ նուագեց : Պ. Գաւրիթեան երգեց սուսական մէկ քանի երգեր : Անոնք որ կը փափաքին գնել Պ. Բօյաջեանի Chants Populaires arméniens հաւաքածուն, պէտք է դիմեն հետեւեալ հասցէին .

Librairie E. Demets, 2 Rue Louvois, Paris. — Գինն է, ճամբու ծախքով, 5 ֆր. 50 :

Պ. Վարդան Մախօխեանի ցուցանակները . — Եզրպատի ֆրանսերէն թերթերը մեծ գովեստներով կը խօսին այն ծովանկարներուն ու դաշտանկարներուն վրայ զոր Պ. Վարդան Մախօխեան ցուցադրած է Գահիրէի «Աէրթ Սրթիսթիք»ի սրահին մէջ :

Մեզի կը հաղորդեն նաեւ թէ Պ. Մախօխեան որ Պերլին կը բնակի ընդհանրապէս , Պերլինի

Նկարիչներու ընկերութեան» գործօն անդամ անուանուած է :

Հաճոյքով կ'արձանագրենք մեր տաղանդաւոր հայրենակցին յաջողութիւնները , եւ կը մաղթենք որ չուշանայ այն օրն ուր ըստ իր պիտի ունենանք իր գործերը Փարիզի մէջ ալ ցուցադրուած եւ գնահատուած տեսնելու :

— Պ . Ալեքսանեանի նուագահանդէսը —
Մայիս 16ի իրիկունը , Պ . Տիրան Ալեքսանեան մեծ նուագահանդէս մը պիտի տայ «Սալոէ-գ-Ակրիբիւթիւր» սրահին մէջ (8 Rue d'Athènes) :

Պ. Ալեքսանեան պիտի նուագէ Պախի եւ Օպերի կտորներ : Տիկին Մոնթէօ-Պարիէր :

ճանօթ զաշնակահարուէր մը , եւ Պ . Տավիտ Տըվրիէս երգիչը Օփերայէն , պիտի մասնակցին : Տիկին Մ. Պարիէր պիտի նուագէ , ընկերակցութեամբ Պ . Ալեքսանեանի , Շըվիյիարի «Սոնաթ»ը , եւ՝ առանձին՝ Շօփիւնէն , Հէնսըլէն եւ Շոմանէն կտորներ :

Կը յուսանք որ Փարիզի բոլոր հայ երաժշտասէրները պիտի փութան ներկայ գտնուիլ այս նուագահանդէսին եւ ծափահարել երիտասարդ ու համակրելի արուեստագէտը որուն սքանչելի տաղանդը , Փարիզեան բարձրագոյն շրջանակներուն մէջ դնահատուած , մի՛նչպէս պատուարեր է մեր ցեղին :

ՀԱՅԸՉԻ ՔԱՌԵԱԿՆԵՐԻԾ

Աչքիս առաջ՝ փայլ տուողը քո գեղն է ,
Ճանապարհին հանդիպածս ձեր գեղն է .
Հալիսի աչքը տեսնում է քաղցր , անուշ քուն ,
Ե՛ս եմ անքուն , էդ էլ՝ ա՛նխիղճ , քո մեղն է :

Կեանք է գինին , վե՛ր կաց , վաղիր , շիջը բե՛ր
Ամա էնէ՛նց , որ չտեսնեն ուրիշներ .
«Մի՛ խմիր»ը թշնամու խօսք է , չլսես .
Դու ի՛նչ աշիւր , վե՛ր կաց , ջա՛նըս , շիջը բեր :

էն օրից , որ բաժանուեցայ ես քեզնից ,
Փայտան անդարձ խոյս տուեց իմ շրթներից .
Ա՛խ , ի՛նչ ասեմ , մէկ ես գիտեմ , մէկ Աստուած
Սրտու՛մբս ի՛նչ դարդեր ունիմ , ի՛նչ կսկիծ :

Ծարիզ կողքին նստիր , գինի պահանջիր ,
Վարդ թշերից հեշ չէ իսէ մէկ պաշի՛ր .
Եարալու՛ ես , ջառա՞հ է քեզ հարկաւոր ,
Ի՛նչ ջառահը անուշ եարդ է , մէկ կանչի՛ր :

Մի օր դառայ ընկերտացրս ասացի .
Թողնենք գինին , հէնց որ վարդը կը բացուի .
Բլբուլն եկաւ չամանիցը ինձ ասաց .
Սրա՛ն տես հալա՛ , գինին վարդից կը բաժնի :

Երնէկ էնոր , որի ղըլէն՛) ձիր գեղն է ,
Թէ խելք ունի , աչքը ղէպ ի քեզ կ'ուղղէ .
Մարդ որ էսօր երեսը շուռ տայ քեզնից ,
Ի՛նչ երէտով էլի եզուց քեզ տեսնէ :

Թարգմ . պարսկերէնէ
ՄԵՍՐՈՊ Վ. ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

Դավրէժ

(1) Պարսիկները աղօթելիս դառնում են ղէպի Մէքքէի կողմը , ինչպէս մենք ղէպ ի արեւելք , ղըլէ է կողում այդ կողմը , որ միշտ աղօթքի ղիմաց է գտնուում :

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ ԱՆՍԻՏ

- Թիւ 1 — Անարոյ Յրան . Եպիկուրի պարեզը, (հատուածներ), թարգմանեց Ա. Զօպանեան, հե-
ղինակին կենդանագրով. Գին 1 ֆրանք:
- Թիւ 2 — Այֆրէս Տը Վիեննի ֆերուածները, հեղինակին կենդանագրով, թարգմանեց Ա. Զօ-
պանեան. 1 ֆր.
- Թիւ 3 — Օմար Խայեանի ֆառեակները, քննական ուսումնասիրութեամբ մը պարսկերէն բնա-
գրէն թարգմանեց Գ. Փառնակ. 3 ֆր.:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԱՆՍԻՏ

- Թիւ 1 — Նահապէտ Քուչակի դիւանը, սիրոյ երգեր, խրատական եւ այլաբանական երգեր,
պանդուխտի երգեր. Բնական ուսումնասիրութեամբ մը հրատարակեց Ա. Զօպանեան. 3 ֆր.:
- Թիւ 2 — Մկրտիչ Պեշկիրաշեանի ֆերուածներն ու նոտերը, ծանօթագրութիւններով հրատա-
րակեց Ա. Զօպանեան, (մամուլի տակ):

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԳՐԳԵՐ

LES MASSACRES D'ARMENIE, témoignage des victimes; recueil de lettres, traduites en
français par A. TCHOBANIAN: préface de GEORGES CLEMENCEAU, Librairie du Mercure
de France. 3 ֆր. 50

L'ARMENIE, SON HISTOIRE, SA LITTÉRATURE, SON RÔLE EN ORIENT, par A.
TCHOBANIAN, avec une introduction d'ANATOLE FRANCE. Librairie du Mercure de France.
1 ֆր.

ZEITQUN, DEPUIS LES ORIGINES JUSQU'À LA GRANDE INSURRECTION DE 1895,
par AGHASSI: Traduction française d'A. TCHOBANIAN: préface de VICTOR BERARD.
Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

POÈMES ARMÉNIENS ANCIENS et MODERNES, traduits en français par A. TCHOBA-
NIAN, et précédés d'une étude de GABRIEL MOUREY sur la Poésie et l'Art arméniens. Li-
brairie A. Charles, 8 rue Monsieur le Prince. 2 ֆր.

GHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS, traduction française avec une introduction par A.
TCHOBANIAN; préface de PAUL ADAM. Librairie Paul Ollendorff. 3 ֆր. 50

Աղեքսանդրեայէն «Անահիտ ի համակրող մը մեզի զրկած է 12 ֆրանք՝ մէկ տարեկան
«Անահիտ» նուիրելու համար ազգային հաստատութեան մը. այդ նուէրը պիտի յատկացնենք
«Իավրէժի Հայունեաց բարեգործական ընկերութեան»:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մի տետրիսն Կիլիկիոյ հայկական իշխանութեան վրայ, գրեց Բակուրան. Գին 3 ֆր. 10 —
Գինն այս հասցէով. Direction de l'Orphelinat Arménien, Nicosie (Chypre).

Մեր բոլոր ընթերցողներուն կը յանձնարարենք կարգալ այս շատ շահեկան գիրքը:

ԱՆԱՀԻՏԻ ԲՈՒՍԱՆՈՐԳԱԴՐՈՒԹԱՆՆ ԳԱՅՏԱՆԻՐԸ

Անանիսը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :
 Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկրներ)
 2 ամիսը (Ամերիկա), 5 բուլղի (Ռուսիա) :
 Վեցամսեայ՝ 5 ֆր. (Ֆրանսա), 6 ֆր. (օտար երկրներ) 1 արշ. (Ամերիկա), 3 բուլ. Ռուսիա)

Յօդուած եւ բաժանորդագրին դրկել հետեւեալ հասցէին
 A. TCHOBIANIAN

17. RUE LA BRUYERE
 PARIS

«ԱՆԱՀԻՏ»Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Դավրիժ . —	Պարոն	Մկրտում Ստանկեան
Դաշիբէ . —	»	Կիրակո Չուլազեան
Ռուսնոք . —	»	Գառնիկ Մաղ Բանեան
Վստնա . —	»	Չարպեան Էլեան
Ձիւրիպէ . —	»	Թագոսը Հինգիկեան
Նիւ-Նօրք . —	»	Պետրոս Գարրիէլեան
Իսթ Ուոթըրթաուն . —	»	Կ. Մալխասեան
Ուոթըրթ . —	»	Ս. Յովսէփեան
Չիքակօ . —	»	Մ. Կիւրիզեան
Պոսթոն . —	»	Ա. Բամ Ասքանազ
Փրովիտէնս . —	»	Օ. Տիրատուրեան
Նեշուէ . —	»	Յ. Արողեան
Թիֆլիս . —	»	Գալստեան (Գոտսենբերգ շրջաճառանոց)
Պաքու . —	»	Ս. Մ Ծոցիկեան